

"Vestfalski mit" u kontekstu razvoja koncepta međunarodnog poretka

Tavić, Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:933558>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

NIKOLA TAVIĆ

DIPLOMSKI RAD

**„VESTFALSKI MIT“ U KONTEKSTU RAZVOJA
KONCEPTA MEĐUNARODNOG PORETKA**

Zagreb, studeni 2021

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

**DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMACIJA**

**„VESTFALSKI MIT“ U KONTEKSTU RAZVOJA
KONCEPTA MEĐUNARODNOG PORETKA**

**“THE WESTPHALIAN MYTH” IN THE CONTEXT OF
THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF THE
INTERNATIONAL ORDER**

KANDIDAT: Nikola Tavić

MENTOR: doc. dr. sc. Stipe Buzar

Zagreb, studeni 2021.

SAŽETAK

U ovom radu izloženi su neki od temeljnih problema s kojima se suočava disciplina međunarodnih odnosa na primjeru „Vestfalskog mita“. Obraduje se počelo, nastanak, razvoj i održivost narativa koji je obilježio disciplinu međunarodnih odnosa, tzv. Vestfalski mir te se preispituje je li ovaj narativ ustvari „Vestfalski mit“ i kako, kada, gdje i zašto je nastao. Nadalje, kroz diskusiju samog „Vestfalskog mita“, analizira se i kontekst razvoja koncepta međunarodnog poretka kroz tematiziranje najbitnijih principa i koncepata u povijesnoj i političkoj perspektivi te se izlažu predodžbe o naravi i efektima međunarodnog poretka. Kroz rad je demonstrirano kako brojna uvriježena mišljenja o Vestfalskom miru, kao i Vestfalskom sustavu nisu dostatno utemeljena kako u povijesti, tako ni u međunarodno-političkoj praksi te je izložena kritika u kojem smislu zaključci koji proizlaze iz ovog disciplinarnog mita predstavljaju prepreku u promišljanju i djelovanju u međunarodnim odnosima.

Ključne riječi: Vestfalski mit, Vestfalski mir, vestfalski model, poredak, suverenost, država, međunarodni odnosi, (neo)realizam

SUMMARY

This thesis presents some of the fundamental problems the discipline of international relations faces, using the example of the "Westphalian myth". The origin, beginning, development and sustainability of the narrative that has marked the discipline of international relations, the so-called "Peace of Westphalia" is being thematized and it is questioned whether this narrative is in fact a "Westphalian myth" and how, when, where and why it was created. Furthermore, through the discussion of the "Westphalian myth", the context of the development of the concept of the international order is analyzed by thematizing its most important principles and concepts in historical and political perspective. Showcases of the nature and the effects of the international order are presented also. It is demonstrated throughout the thesis that the "Peace of Westphalia" as well as the "Westphalian system" are not well grounded in history or in international political practice. A critique of the conclusions derived from this disciplinary myth has been laid out, particularly in the sense of which obstacles exist in the further thinking about, and taking part in the field of International Relations and the international politics.

Keywords: Westphalian myth, Westphalian peace, Westphalian model, order, sovereignty, state, international relations, (neo) realism

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Cilj rada.....	2
1.2. Hipoteze.....	2
1.3. Metodologija istraživanja.....	3
2. MEĐUNARODNI ODNOSI I POJAM PORETKA SUVERENIH DRŽAVA.....	4
2.1. Podrijetlo ideje poretka suverenih država.....	9
2.2. Razvoj koncepta međunarodnog poretka suverenih država.....	13
3. POVIJESNO PODRIJETLO MEĐUNARODNOG PORETKA.....	24
3.1. Pojava ideje.....	29
3.2. Narav međunarodnog poretka.....	31
3.3. Efekti međunarodnog poretka.....	33
4. KRITIKA NASTANKA „VESTFALSKOG MODELA“ KAO POJMA U DISCIPLINI MEĐUNARODNIH ODNOSA.....	37
4.1. Povijesna neutemeljenost.....	42
4.2. Opstanak „mita“.....	47
5. ZAKLJUČAK.....	50
POPIS LITERATURE.....	54

1. UVOD

„Vestfalski mir“ iz 1648. godine kao događaj, vestfalski model kao „priručnik“ ili svojevrsan „prototip“ fundamentalnoga međunarodnog poretka u međunarodnim odnosima, a gdje i vestfalski poredak služe kao središnje teme u proučavanju budućih teoretičara, istraživača, ali i političara i državnih službenika već na preddiplomskim godinama njihovih studija. Ovi koncepti i predodžbe čvrsto su ukorijenjene kako u udžbenicima i priručnicima, tako i u memorijama profesora i studenata diljem svijeta kao fundamentalni čimbenici međunarodnih odnosa u cjelini, gotovo kao zadane „istine“. Pregledom literature utvrđeno je kako se čak i na najprestižnijim svjetskim sveučilištima studente uči „filtriranoj“ verziji ovih događaja, koji se uklapaju u daljnje (fundamentalne) narative o ovoj disciplini. To i nije za čuditi svrne li se pažnja na brojna velika imena poput Lea Grossa, Henryja Kissingera, Hansa Morgenthaua i drugih, koji stoje iza perpetuiranja onoga što se u novijoj struji istraživača popularno zove „mitovima o međunarodnim odnosima“. Međutim, u paralelnom kolosijeku koji teče uz „glavnu struju“, već više desetljeća događa se revizija fundamentalnih djela koje se tiču navedenih tema. Kritički pristup prema ovim djelima i njihova analiza iznjedrilo je bogat istraživački fundus koji daje nove uvide u istinitost epohalnosti Vestfalskog mira i (navodnog) poretka koji je iz njega proizašao. Valja se stoga pitati, kako je moguće da su glavne značajke jedne od središnjih tema u disciplini međunarodnih odnosa krivo protumačene i/ili povijesno neutemeljene? Kako je moguće da se ovakav diskurs ustalio i ostao u domeni *mainstreama* toliko dugo? Kako je nastao i u čemu leži njegov značaj? Još važnije, čine li štetu problemi vezani uz interpretaciju „Vestfalskog mira“ onima koji proučavaju i prakticiraju međunarodne odnose? Ako da, kakve efekte prouzrokuje ta šteta? Što je potrebno učiniti kako bi se ovoj tematici pristupilo kritičkim tonom? Ova tema izabrana je iz nekoliko razloga. Prvo, kako bi se sintetizirali dijelovi mozaika o „Vestfalskom mitu“ te na jednostavan način i što cjelovitije prikazali njegova problematika i značaj. Potom, kako bi se na jednom mjestu ukratko prikazao povijesni razvoj koncepta međunarodnog poretka (suverenih država) te njegovi fundamentalni elementi i njihovi nedostaci. Motiv koji prožima rad i temu je suvereno ovladati temeljnim konceptima međunarodnih odnosa, poput međunarodnog poretka i suverenosti te kritičkim pristupom prema ustaljenim diskursima „osloboditi“ potencijal za cjelovitim i bistrijim shvaćanjem međunarodnih odnosa.

1.1. Cilj rada

Predmet rada je takozvani „Vestfalski mit“ i vestfalski model koje dominantni istraživači međunarodnih odnosa smatraju gotovo epohalnim u razvoju međunarodnog poretka, ali i discipline međunarodnih odnosa. Njegov nastanak, opstanak i važnost će pritom poslužiti kao tri glavne teme. U širem smislu, predmet rada je i razvoj koncepta međunarodnoga (suverenog) poretka. Cilj ovoga rada je dokazati povijesnu neutemeljenost ustaljenog diskursa o (naj)bitnijim događajima u disciplini međunarodnih odnosa, Vestfalskog mira iz 1648. godine te predstaviti problematiku „vestfalskog modela“ koji je nastao na njegovim temeljima. Slijedom toga, namjera je dokazati kako navedeni diskurs predstavlja (ili je predstavljao) prepreku u opsežnom i bistrom shvaćanju zbivanja u međunarodnim odnosima. Posredstvom analiziranja „Vestfalskog mita“, kao i modela, cilj rada također je ukazati na najvažnije događaje koji su doveli do formaliziranja koncepta međunarodnog poretka.

1.2. Hipoteze

Dvije su temeljne hipoteze čije je dokazivanje cilj rada:

H1 – *Ustaljeni diskurs o jednom od najbitnijih događaja koji obilježava disciplinu međunarodnih odnosa povijesno je neutemeljen.*

H2 – *Navedeni diskurs prepreka je u cjelovitijem i bistrijem shvaćanju zbivanja u međunarodnim odnosima.*

Međutim, tijekom istraživanja utjecao je ne samo na status postavljenih hipoteza, već i na reevaluaciju njihovog sadržaja. Stoga, rad nastoji dokazati sljedeće pomoćne hipoteze koje su pojednostavljeni i precizniji oblik temeljnih:

PH1 – *Nastanak vestfalskog modela povijesno je neutemeljen.*

PH2 – *Teorijski vestfalski model ne odgovara političkoj praksi.*

PH3 – *Vestfalski mir pretvoren je u „Vestfalski mit“.*

PH4 – *Iskrivljen pogled na vestfalske tekovine pretpostavlja realističku perspektivu i njezine motive naspram drugih perspektiva i njihovih motiva.*

Temeljna i pomoćna istraživačka pitanja korištena za dokazivanje navedenih hipoteza su: *jesu li ključni zaključci Vestfalskog mira povijesno krivo interpretirani; što je utjecalo na*

stvaranje vestfalskog modela; kako se teorijski vestfalski model ogleda u političkoj stvarnosti; kako su zaključci utjecali na formiranje temeljnih teorija međunarodnih odnosa; kako su ovi zaključci utjecali na razvijanje discipline međunarodnih odnosa?

1.3. Metodologija istraživanja

Ovo deskriptivno istraživanje problematike interpretacije Vestfalskog mira oslanja se na kvalitativne metode. Prikupljeni su podaci iz stručne literature (kako klasičnih povijesnih djela, tako i onih revizionističkih) obrađuju se kritičkim interpretiranjem sekundarnih podataka koji opisuju i pružaju razumijevanje navedenih događaja te se konkretnije interpretiraju na temelju (doduše ograničenije) studije slučaja mirovnih sporazuma iz 1648. godine.

U prvom dijelu rada donosi se pregled dominantne literature o ovom slučaju. Citirana su viđenja prominentnih autora koji su oblikovali dosadašnje razumijevanje međunarodnih odnosa, kako bi se dao uvid u popularan i široko prihvaćen narativ. U drugom dijelu rada pružen je osvrt na dominantnu revizionističku literaturu. Istaknuta su razmišljanja dokazanih autoriteta te je prikazana i obrađena njihova argumentacija koja otvoreno prikazuje “mitologiziranje” navedenih događaja. U zaključnom dijelu metodom kritičke interpretacije predstavljaju se argumenti koji upućuju na to kako su popularne interpretacije Vestfalskog mira i stvaranje modela utjecale na razvoj discipline. Također, argumentira se i utjecaj modela na konkretne stvarne (međunarodno)političke doprinose, kako bi se postigla dublja spoznaja o bitnim posljedicama koje proizlaze iz njegovih svojstava.

Valja napomenuti kako su dominantne teme ovoga rada, kao i cjelokupni rad, prožeti eurocentrističkim i realističnim razmišljanjima, tezama i temeljima. Stoga valja svrnuti pažnju na nedostatke i slabosti koje proizlaze iz njih, a koje se nalaze u sadržaju rada te utječu na objektivnost i opseg uvida danih analiza.

2. MEĐUNARODNI ODNOSI I POJAM PORETKA SUVERENIH DRŽAVA

Minimalni konsenzus za koji se može reći da je ostvaren u znanosti o međunarodnim odnosima je temeljni zadatak istraživača u ovom polju: pronaći i opisati zakonitosti i osnovne kategorije te obrasce ponašanja koji postoje u zamršenoj i brzo razvijajućoj međunarodnoj okolini. Cilj je stoga svakog istraživača međunarodnih odnosa biti ukorak sa svjetskim kretanjima i razumjeti njihovu dinamiku. Međutim, to nije lako zbog jedne jednostavne činjenice i niza razloga koji se kriju iza nje. Područje međunarodnih odnosa vrlo je nesređena disciplina u kojoj su osnovna pitanja i dalje otvorena. Počevši od samog naziva.

Koji je ispravan naziv discipline – međunarodni odnosi, međunarodni poslovi, međunarodna politika, svjetska politika, globalna politika, vanjska politika? Taksonomska nejasnost ogleda se i u temeljnim kategorijama međunarodnih odnosa. Primjerice, pojmovi poretka, strukture i sustava često su međusobno zamjenjivi, a u boljim slučajevima između njih nije postavljena čvrsta distinkcija. Zbilja ove teme ogleda se i u radu. Postoje i drugi problemi.

Primjerice, što je točno predmet istraživanja i pod kojim ga vidikom valja istraživati? Na temeljna pitanja poput tko, što, gdje, kako i kada ponuđeni su različiti odgovori. Tako će različite „škole“ promatrati države kao glavne sudionike međunarodnih odnosa, koji su temeljne jedinice međunarodnog sustava koji je „oduvijek“ u prirodnom stanju anarhije te koji uvjetuje gledanje vlastite koristi. Dok će s druge strane „škole“ različitog mišljenja promatrati i institucije, korporacije, nevladine organizacije kao (ne)jednake aktere međunarodnog društva, ili zajednice, koji međusobno surađuju za obostranu dobrobit.

Velika divergentnost teorijskih pristupa oslikava paradigmatički nered koji vlada ovom disciplinom. Iza njega stoji niz važnih fundamentalnih faktora. Jedan od važnijih koji čini prvu razdjelnicu je općeniti pogled na ljudsku prirodu i dihotomija „dobro i zlo“, koja (ugrubo) odvaja realizam i liberalizam, dva dominantna pristupa disciplini međunarodnih odnosa.

Vrlo važan faktor koji odskače od znanstvenog korijena, ali neminovno utječe na samu „znanstvenost“ je politiziranje discipline u svrhu onoga što se često zove nacionalnim interesima. Disciplina, nažalost, neizbježno biva alatom vanjske politike jer pruža sloj legitimiteta (ne)službenim politikama. Tako će primjerice „Zapadne“ zemlje potkrjepljivati

teorije o unipolarnosti i dominacije SAD-a i EU-a u međunarodnoj politici, dok će sile poput Rusije i Kine zagovarati teorije multipolarnosti i opadanja moći zapadnih sila u korist istočnih.

Stoga je za bistro i cjelovito razumijevanje međunarodnih odnosa i njihovih ishoda važno poznavati i razumijevati temeljne prepreke s kojima se disciplina suočava, kao i njezini teorijski pravci, „škole“ i pristupi, kako bi se dostigla stanovita razina kritičkog pristupa nužnog za pristupanje rješavanju suvremenih međunarodnih problema i opasnosti.

Prije opisivanja pojma poretka suverenih država, valja raščlaniti ovu sintagmu i objasniti što znači poredak, a što suverene države. Pojam poretka je problematičan. Indikativno je što nema široko rasprostranjene definicije što on točno podrazumijeva. Naravno, kao i u cjelokupnoj disciplini međunarodnih odnosa, postoje različite ideje što poredak jest. U poopćenom smislu, o poretku se može govoriti kroz prizmu obrazaca i regularnosti koje se pojavljuju u međunarodnim odnosima. Primjerice, kada moćne države ekonomskim i političkim putem podređuju slabije države.

Nastanak poretka može se promatrati i kroz dihotomiju spontanog i planiranog. Uz spontani nastanak poretka osobito se vežu realističke pretpostavke koje govore da se države nalaze u stanju anarhije. Drugim riječima, države se nalaze u „prirodnom stanju“ (nalik na Hobbesovo) u kojem su inklinirane voditi se vlastitim interesom i porivima za preživljavanje te potom stjecanja moći nauštrb konkurencije. U ovakvom stanju stvara se spontani poredak. U potonjem, planiranom nastanku poretka, dobar uvid pružaju pretpostavke liberalističkih teorija. Primjerice, današnje međunarodne institucije (UN, NATO kao najprepoznatljiviji primjeri) postoje upravo kako bi uređivale međunarodni poredak prema zadanim principima. Također, za neke teoretičare međunarodnih odnosa poredak može nastati nametanjem obrazaca ponašanja, pravila, narativa i drugog jedne sile (ili više) drugima.

S druge strane, takozvana „engleska škola“ asocirana je mišlju kako je međunarodni poredak ovisan o postojanju međunarodnog (globalnog) društva, čije postojanje tradicionalniji teoretičari negiraju. Primjerice, Michael Howard smatrao je da je „povijest Europe bila (od potpisivanja Vestfalskog mira 1648. godine) oblikovana odnosima između njezinih država, a međunarodni je poredak ovisio o njihovim sposobnostima da između sebe stvore učinkovito međunarodno društvo“ (Howard, 2000, 16).

Međutim, o poretku se sa sigurnošću mogu reći dvije stvari. Prvo, pojam „poretka“ ukorijenjen je u disciplini međunarodnih odnosa (iako je često uziman, kolokvijalno rečeno, „zdravo za gotovo“) te je vjerojatno odraz poriva sudionika međunarodnih odnosa da svoje međusobne odnose sistematizira i vrednuje. Drugo, riječ „poredak“ (engl. *order*) implicira postojanje nekog reda, stanje uređenosti, sustavnosti u čemu, utvrđeni raspored dijelova neke cjeline itd. Pojednostavljeno rečeno, poredak je ono što nastaje interakcijama čimbenika u međunarodnom sustavu. Uređuje se stalnom dinamikom u odnosima i promjenom u snagama i moći čimbenika i relativan je odraz (rezultat koji nikada nije konačan) odnosa snaga (moći – ekonomske, političke, kulturne, prestiža i dr.).

Pojam suverenih država također je vrlo diskutabilan. Rasprava o smislu „suverenosti“ stvara produktivne rezultate kada se suverenost promatra u teorijskom i praktičnom smislu, otvarajući perspektivu da se zatvori procjep između dvoje i prikažu konkretnije karakteristike koje su u suglasnosti s realnošću. Najraširenija ideja o smislu suverenosti jest da je suverenost za državu njezina temeljna pozicija, mogućnost ili čak pravo, koje joj omogućuje da čini što želi (a da joj se nitko ne upliće u poslove). Ovakav pristup suverenosti, u disciplini nazivan i „apsolutnom suverenošću“, bio je prisutan sve do početka dvadesetog stoljeća. U međuratnom razdoblju dvadesetog stoljeća, u međunarodne su odnose uvedene ideje poput autonomije, neovisnosti, samoodređenja i jednakosti te su primat preuzele teorije „relativne suverenosti“ koje su kao temeljna polazišta uzimala ove elemente.

Kenneth Waltz (1979), primjerice, ponudio je način za razmišljanje o suverenitetu koji indikativno oslikava glavni problem u apsolutnom poimanju suvereniteta. Smatrao je da biti suveren i biti ovisan (o nekome, nečemu) „nisu kontradiktorni uvjeti“ (Waltz, 1979, 97). Upravo zato što je prihvaćao realnost (međunarodno-)političke prakse u kojoj suverene države mogu biti (i jesu) prisiljavane i ograničavane u djelovanju za koje misle da je najbolje za njih. Zato za njega znači da je država suverena „kada odlučuje sama za sebe kako će se nositi s unutarnjim i vanjskim problemima, uključujući i tražiti ili ne tražiti pomoć od drugih, ograničavajući pritom vlastitu slobodu obvezujući se drugima“ (Waltz, 1979, 97).

Valja istaknuti kako su za suverenost ipak ponuđene kvalitetne definicije koje su naišle na široko odobravanje znanstvene zajednice, što se ne može reći za druge „prominentne“ pojmove u disciplini. Primjerice, Stephen D. Krasner identificirao je četiri načina kojima se suverenost često koristi u suvremenom diskursu.

Prvi je „suverenost međuovisnosti“ koji se referira na „sposobnost država da kontroliraju kretanja širom svojih granica“ (Krasner, 2001, 19). Smatra se da je sposobnost država za upravljanjem u ovom smislu narušena procesima globalizacije s obzirom na to da je državama sve teže kontrolirati kretanja ljudi, informacija, kapitala i dr.

„Domaći suverenitet“ (engl. *Domestic sovereignty*) najstariji je način pristupanja pojmu suvereniteta, a njime su se bavili klasični teoretičari suvereniteta poput Hobbesa i Bodina u čija su životna djela utisnuta iskustva koja su proživljavali za vrijeme vjerskih ratova u Europi. Zauzvrat, upravo zbog iskustava proživljenih u kaotičnim stanjima, njihovi su se zaključci temeljili na potrebi za uspostavljanjem „stabilnog sustava autoriteta koji će biti priznat kao legitiman od svih u zajednici, bez obzira na njihovu religijsku pripadnost“ (Krasner, 2001, 20). Dva su aspekta domaćeg autoriteta prema Krasneru (2001). Prvi je prihvaćanje ili priznavanje strukture autoriteta, a drugi je razina kontrole koju predstavnici ili službenici mogu provoditi. Sudeći prema povijesnim primjerima, oba aspekta bila su dovođena u oba ekstrema.

Treći način pristupanja definiciji Krasner (2001) naziva se vattelijanskim suverenitetom, iako je u većini literature i dandanas uvriježen i naziv vestfalski/vestfalijanski suverenitet (i sam ga je Krasner u ranijim radovima tako nazivao). Glavna karakteristika ove vrste suvereniteta navodno se rodila 1648. kao pojednostavljeno shvaćanje da države unutar svojega teritorija mogu raditi što hoće. Danas se pak ovo shvaćanje ponajviše veže uz pojam autonomije. Drugim riječima, ova vrsta suvereniteta podrazumijeva neuplitanje vanjskih sila u unutarnje poslove drugih. Pridjev vattelijanski Krasner (2001) pridaje upravo zato što smatra da princip neuplitanja (nemiješanja) uvode dvojica teoretičara međunarodnog prava tek 1760-ih, Emmerich de Vattel i Christian Wolff. Tada je Wolff pisao da se „miješati u vladu drugoga, na bilo koji način, protivi prirodnoj slobodi naroda, vrlini koja je sveukupno neovisna o volji drugih nacija u svome djelovanju...“ (Krasner, 2001, 20). Ovakvog poimanja principa su se primjerice pridržavale slabije članice međunarodnog sustava, poput država Latinske Amerike u devetnaestom stoljeću opirući se hegemoniji SAD-a. Međutim, ovaj princip SAD je formalno prihvatio tek 1930-ih (Krasner, 2001, 21), kada je preispitivanje apsolutnog poimanja suvereniteta podvrgnuto ozbiljnijem razmatranju.

Pojam poretka suverenih država kakav je uvriježen u suvremenim međunarodnim odnosima pronalazi svoj korijen u dvjema teorijama: neorealizmu i institucionalnom neoliberalizmu.

Karakteristike ovakvog poretka su tipične „vestfalske“: principi autonomije, teritorijalnosti, kontrole i međusobnog priznavanja. U ovom smislu, autonomija znači da nijedan vanjski akter (u prvom redu država) nema (politički) autoritet unutar granica neke države. Teritorijalnost, pak, znači da politički autoritet prožima „određenu geografsku cjelinu“ (državu definiranu granicama) (Krasner, 2001, 18). S druge strane, pod kontrolom se podrazumijeva da suverene države imaju i autoritet i sposobnost za efektivnim upravljanjem i reguliranjem kretanja unutar i preko njihovih granica (Krasner, 2001, 18). Međusobno priznavanje element je suverenih država koji je svojom prirodom najviše usmjeren prema međunarodnoj zajednici. Ujedno je i zadnji dodatak uvriježenoj definiciji suvereniteta. Međusobno priznavanje podrazumijeva da „pravno neovisni teritorijalni entiteti međusobno priznaju jedni druge kao kompetentne autoritete za pristupanje ugovornim sporazumima“ (Krasner, 2001, 18). Međusobno priznavanje, osim što političkom autoritetu unutar neke države nosi brojne benefite (u smislu legitimiteta, olakšavanja političkih i ekonomskih dogovora i sl.), u suvremenom svijetu omogućuje promatranju državi integraciju u međunarodnu zajednicu, kao i primanje određenih prava, ali i obaveza. Ispunjavanjem ovoga elementa suverenosti, kompletirana je slika države kao „suverene“.

Što se poretka tiče, prema definiciji Mearsheimera poredak je „organizirana skupina međunarodnih institucija koje pomažu upravljati interakcijama između država članica“, a „njih stvaraju i njima upravljaju velike sile“ (Mearsheimer, 2019, 9). U Mearsheimerovu (2019) pogledu na međunarodne institucije može se gledati kao na temeljne blokove od kojih su poredci napravljeni. One su ustvari pravila koje velike sile osmišljavaju i pristaju ih se držati, upravo zato što vjeruju da je to u njihovu interesu. U pravoj realističkoj maniri Mearsherimer (2019) ironizira praksu velikih sila kršenja pravila koje su učinili zbog svojih interesa, ili izmjenjivanja pravila kada im ne odgovaraju, navodeći primjer predsjednika Georga W. Busha i njegova pristupa Iračkom ratu iz 2003. godine. Iako se iz Mearsheimerova pera poredak može činiti kao sasvim prolazna forma, podložna hirovima velikih sila, on vidi dva temeljna načina na koji su poredci nužni modernom međunarodnom sustavu. Prvo, „oni upravljaju međudržavnim odnosima u visoko međuovisnom svijetu“ (Mearsheimer, 2019, 10), pozivajući se ovdje osim na Krasnera i na Keohanea, pokazujući time da se u ovoj tvrdnji slaže s neoliberalima. I drugo, poredci su nužni modernom međunarodnom sustavu „zato što pomažu velikim silama upravljati ponašanjem manjih država na načine koji odgovaraju interesima velikih sila“ (Mearsheimer, 2019, 11). Pritom priznaje da pravila koja proizlaze iz institucija često rade u korist slabijih država.

Međunarodni poredci, upravo zbog svoje svrsishodnosti, moraju biti podložni promjenama jer pružaju okvir za međusobna djelovanja država. Međutim, s obzirom na razinu kompleksnosti međuodnosa i izazova koji se pojavljuju u poretku, podložni su propadanju. Za Mearsheimera (2019) primjerice, liberalni međunarodni poredak koji su počele graditi Sjedinjene Američke Države početkom 1990-ih, počeo se sam dekonstruirati oko 2005. godine, naišavši na niz problema. Za njega je to u prvom redu bio otpor država prema promjeni vlastitog režima (prema modelu liberalne demokracije), u dobu kada su suverenost i samoodređenje i dalje bili važna sila koja je utjecala na međunarodnu politiku. Potom, kao problem navodi i prioritiziranje slobodnoga prekograničnog kretanja kao i sve većeg delegiranja autoriteta za donošenje odluka institucijama, što je izazvalo unutarnje probleme u državama, gdje su se ove tekovine sukobile s vjerovanjima o nacionalnom identitetu, suverenosti i sl. I kao treće, hiperglobalizacija je donijela svoje probleme, ali dominantan problem bio je jačanje Kine, istovremeno kada se i Rusija vraćala u svoju ulogu velike sile, što je označilo kraj unipolarnog poretka i, ustvari, šanse za liberalni međunarodni poredak.

Jednostavno rečeno, poredak suverenih država je međunarodno-politički okvir koji suverenim državama omogućuje da svoje međusobne interakcije izvršavaju na uređen način, kojemu su i same pridonijele. Počelo suvremenog poretka u međunarodnoj (znanstvenoj) zajednici pronalazi se potkraj Drugoga svjetskog rata i uspostavljanjem liberalnih međunarodnih institucija, među kojima je najvažnija organizacija Ujedinjenih nacija. Temeljna jedinica u opisanom poretku je suverena država. Nastankom Ujedinjenih nacija, priznajući njihove razlike u moći, veličini, unutarnjem ustrojstvu i drugom, suverene države dovedene su u nominalni jednakopravan položaj. Njihov teritorijalni integritet i politička neovisnost postaju nepovredivi prema međunarodnom pravu. Više pažnje navedenom poretku posvećeno je u kasnijim poglavljima rada.

2.1. Podrijetlo ideje poretka suverenih država

Pregledom „temeljne“, pritom i najvažnije literature u disciplini međunarodnih odnosa, vestfalski aksiom jasno se pretpostavlja kao jedan od temelja discipline i shvaćanja prirode međunarodnih odnosa. Podrijetlo ideje poretka suverenih država pronalazi se upravo ovdje. Vestfalski aksiom promiču gotovo svi prominentni istraživači međunarodnih odnosa koji se priklanjaju tradicionalnoj (ali i novijoj) tradiciji realističke teorije, kao i pripadnici drugih škola teorija međunarodnih odnosa. Već prvi pregled na neke od najvažnijih radova jasno

ističe ukorijenjenost ovoga aksioma.

Hans Morgenthau, široko prihvaćen i poštovan autoritet u području analize međunarodnih odnosa, kako u međunarodnim, tako i u domaćim znanstvenim krugovima na primjer piše u svojem kapitalnom djelu „Politics among Nations” da je „Vestfalski ugovor doveo vjerske ratove do kraja i teritorijalnu državu učinio kamenom temeljcem modernih državnih sustava“ (Morgenthau, 1985, 254).

Leo Gross, pripadnik iste generacije znanstvenika kao i Morgenthau te bitan sudionik ondašnjih međunarodnih institucija, odnosi se prema „Vestfalskom miru“ kao „kraju jedne epohe i otvaranje druge“ (Gross, 1948), dok Adam Watson, smatran jednim od osnivača britanske škole teorija međunarodnih odnosa tvrdi da je „Vestfalski dogovor legitimirao zajedništvo (*commonwealth*) suverenih država“ (Watson, 1992, 186).

Robert Gilpin, jedan od važnijih realističkih teoretičara i proponenata nekih od najvažnijih teza ovoga pravca, također je smatrao Vestfalski mir bitnom prekretnicom: „...carski poredci činili su samo sustav država, a ne ono što je Hedley Bull okarakterizirao kao međunarodno 'društvo'. Međunarodni sukob bio je istovremeno i ekonomski, društveni, politički, vjerski i civilizacijski. To je bila istina sve do vestfalskih sporazuma“ (Gilpin, 1981, 111).

Henry Kissinger, pak, navodi da se „'Vestfalski mir'“ temelji na sustavu neovisnih država koje se suzdržavaju od miješanja u unutarnje stvari drugih država...“ te da je „svaka država dobila pravo na suverenu vlast nad svojim teritorijem“, kao i da „svaka od njih priznala je unutarnje strukture i vjersku orijentaciju drugih zemalja...“ (Kissinger, 2015, 11).

Nadalje, David Held, znanstvenik mlađe generacije i različitoga pogleda na svijet međunarodnih odnosa, naznačuje da je „Vestfalski mir prvi put učvrstio princip teritorijalne suverenosti u međudržavnim poslovima“ (Held, 1995, 77).

Na kraju krajeva, i sam naziv Vestfalskog sustava kojim se naziva međunarodni sustav (država) utemeljen prvotno na principu (teritorijalne) suverenosti, kako ga danas razumijemo, sam za sebe govori o važnosti i epohalnosti događanja u Vestfaliji 1648. godine te centralnosti ove teme za cjelokupnu disciplinu međunarodnih odnosa.

Henry Kissinger (2015) govori o „Vestfalskom miru“ kao prekretnici u povijesti država zato

što su, prema njegovu mišljenju, elementi koje je uveo bili podjednako i jednostavni i sveobuhvatni. Kao osnovna jedinica europskoga poretka potvrđena je država, za razliku od dotadašnjih vjerskih konfesija, carstava ili dinastija. Međutim, kao što je u kasnijim poglavljima pokazano, gotovo je nemoguće sa sigurnošću reći u kojem se točno trenutku događa ova promjena i što se zapravo podrazumijeva pod pojmom „države“.

Nadalje, uvriježeni narativ govori da je Vestfalskim mirom uspostavljena koncepcija suverenosti država, o čemu će također biti govora u nadolazećim poglavljima ovoga rada. Zagovornici narativa o „Vestfaliji“ govore o potvrđenom pravu svih potpisnika da određuju unutarnju strukturu svoje političke zajednice, kao i vjersku orijentaciju, bez vanjskog uplitanja (miješanja drugih država). Uz navedeno, pridodaju da su posebne odredbe, za ono doba velika novost, jamčile da će manjinske vjerske zajednice moći ispovijedati svoju vjeru u miru te da im nitko neće prijetiti prisilnim obraćenjem. Nadalje, zbog želje za izbjegavanjem ponovnog izbijanja rata širokih razmjera i golemih stradanja na kontinentu, počeli su se oblikovati i novi principi sustava međunarodnih odnosa, doduše, izvan neposrednih zahtjeva ondašnje aktualne situacije.

Ovdje se ponajprije misli na unaprjeđivanje i svojevrsnu „profesionalizaciju“ diplomacije i diplomatskih odnosa, cilj kojih je uređivati odnose i promicati različite instrumente mira. Zato su potpisnici, po uzoru na Vestfalski mir, predvidjeli održavanje budućih konferencija koje su imale služiti kao mjesto sastanka i otvorene rasprave za rješavanje sporova prije negoli oni dođu do kritične razine. O međunarodnom pravu toga doba Kissinger (2015) govori da se ono smatralo proširivim skupom dogovorenih pravila čiji je cilj bio razvoj zajedničkog sklada, s vestfalskim ugovorima u središtu.

O funkcioniranju Vestfalskog sustava postoji svojevrsna ideja reciprociteta. U zamjenu za prihvaćanje preduvjeta drugih članica, država bi bila priznata kao međunarodni subjekt koji slobodno provodi vlastite politike, a istovremeno je šticeana od vanjskog uplitanja u njezine poslove. Kao možda i najvažniju karakteristiku koja je odražavala odmak od starog (međunarodnog) sustava, mnogi autori upućuju na prirodu koncentriranosti legitimiteta. Za njih je „vestfalska“ koncepcija poretka za svoje polazište uzimala mnogostrukost te ih je priznajući postojanost većeg broja različitih društava povezivala i tako težila ostvariti novi poredak. Ovdje je bitan upravo odmak od stari(ji)h koncepcija jedinstva – onoga vjerskog i/ili imperijalnog, koji je implicirao postojanje jednoga legitimnog središta moći.

Kissinger (2015) smatra kako je Vestfalski mir papinsku vlast sveo na crkvene funkcije te da je glavnu riječ preuzela doktrina suverene jednakosti država. Začetke ove doktrine on pronalazi u kapitalnom djelu Thomasa Hobbesa – „Levijatan“, koji je objavljen tri godine nakon Vestfalskog mira. Važna karakteristika Hobbesovih teorija je sekularnost – njegovo je djelo izazvalo kod dijela ondašnjih političkih elita čak i zgražanje, utoliko što je predlagao rješenje izvan okvira ondašnjeg promišljanja o političkoj vlasti. Najpoznatija početna točka Hobbesova obrazlaganja je tzv. „prirodno stanje“, stanje koje je ljude dovelo do „rata svih protiv svih“. U suštini, njegova ideja bila je da, kako bi izbjegli nesigurnost i ugroženost vlastitog života, ljudi imaju svoja prava prenijeti na suverenu vlast u zamjenu za pružanje sigurnosti unutar granica države. Ova ideja oformljena je u ideju „društvenog ugovora“, koji će brojni značajni mislioci kasnije baštiniti i dograđivati. Jedino na taj način, stupanjem u društveni ugovor, moguće je nadvladati vječni strah od rata i nasilne smrti u prirodnom stanju.

No, u ovoj točki razvoja ideje suvereniteta (kao i poretka) postoji vrlo važna distinkcija. Društveni ugovor o kojemu je pisao Hobbes nije se primjenjivao izvan granica države zbog nepostojanja suverena koji bi nametnuo poredak. Ovako je govorio Hobbes: „Što se tiče dužnosti jednog vladara prema drugome, koje su obuhvaćene onim zakonom koji se obično naziva zakonom među narodima, na ovome mjestu o tome ne trebam reći ništa jer zakon među narodima i prirodni zakon su jedno te isto. Svaki vrhovni vladar ima isto pravo u pružanju sigurnosti svomu narodu koje svaki pojedinac može imati u brizi za vlastitu sigurnost“ (Hobbes, 1651). Misao vodilja o jednakosti između zakona među narodima i prirodnih zakona, ostat će kroz dugo vremena jedna od temeljnih u promišljanju o tome kojim se principima voditi i kojom logikom uređivati međunarodno pravo, pa i sam poredak.

Većina klasičnih teoretičara realizma interpretirali su Hobbesove riječi tako da su njegovo „prirodno stanje“ transplantirali na međunarodnu razinu. Dakle, države se u međunarodnom poretku nalaze u svojevrsnoj „anarhiji“ (koja se najčešće definira kao izostanak centralnog autoriteta u međunarodnom poretku) prepuštene same sebi. Stoga se države imaju skrbiti same za sebe te svoje vanjske odnose uređivati kako znaju i umiju, jer ne postoji autoritet koji će uređivati poredak između njih. Drugim riječima, teorijska početna točka poretka je otvoren teren u kojemu vladaju „prirodni zakoni“, poput „zakona jačega“, a pravila nema, ili ih tko dovoljno moćan nema nametnuti.

Ovakvo fundamentalno poimanje stanja poretka otvorilo je put za „raison d'etat“, ili ono što se danas zove „nacionalnim interesima“, a koji su zauzvrat umanjivali moć vjerskim autoritetima. S vremenom se suverenost sve više počela pripisivati zemaljskim vladarima te su se time gradili temelji za teritorijalno-političku zajednicu koja će se kasnije nazivati suverenom državom.

2.2. Razvoj koncepta međunarodnog poretka suverenih država

Neki od temeljnih problema na koje se nailazi u literaturi o međunarodnom poretku suverenih država su anakrono korištenje pojma suvereniteta, miješanje različitih vrsta (i poimanja) suvereniteta, kao i nedostatak objašnjenja kako se ovaj koncept razvijao, mijenjao oblike i manifestirao u političkoj praksi. Tako primjerice Hans Morgenthau, kao jedan od najvažnijih teoretičara međunarodnih odnosa, eksplicitno izjednačava apsolutističko shvaćanje koncepcije suverenosti s modernom koncepcijom suverenosti. „Moderna koncepcija suverenosti prvo je bila formulirana u kasnijem dijelu šesnaestoga stoljeća dovodeći se u vezu s novim fenomenom teritorijalne države“ (Morgenthau, 1985, 328). U ovom poglavlju stoga se isprva opisuje razvoj koncepta suverenosti te u zadnjim dijelovima poglavlja razvoj koncepta međunarodnog poretka suverenih država.

Za početak, teško je uopće govoriti o postojanju država, a nekmoli suverenosti pa na kraju krajeva i samog poretka takvih država u srednjem vijeku. Pogleda li se korijen riječi „država“ (u hrvatskom jeziku) ili „lo stato/l'etat/der Staat/state“ (čiji je zajednički korijen latinska riječ „status“), jasno je koje su teme bile dominantne pri nastajanju pojma: glagoli poput posjedovati ili imati u vlasti, stanje, stalež, bogatstvo itd. koje indiciraju fokus na individualno privatno vlasništvo. U svojoj analizi Benno Teschke navodi da je „suverena država bila nepoznat entitet u srednjem vijeku“ (Teschke, 1999, 69), a ondašnja politička vladavina dala se svesti na pojam dominacije, nasuprot današnjoj (makar nominalnoj) vladavini naroda. Srednjovjekovne „države“ počivale su na nizovima međusobnih povezanosti članova klase koji su gospodarili zemljom, a „država“ je bila zbroj lordovskih staleža, ili, u općem smislu, samoorganizacija vladajućih plemenitaša. U tom smislu, moglo bi se reći da je suverenost bila „(po)dijeljena“, te da je svaki vladajući lord bivao djelićem „države“.

Tri najvažnije danas poznate institucije – država, ekonomija i društvo – unikatne su za doba kapitalizma, kao što su to sugerirali Hegel i Marx (Teschke, 1999, 70). O ovim pojmovima anakrono je govoriti vraćajući se u povijest i u srednjovjekovnu Europu. S obzirom na to da je „država“ bila ignorirana, tako su bile ignorirane i „ekonomija“ i „društvo“, čiji su pandani takoreći bili gospodarski partikularizam vlastele i seljaštvo (niži staleži). Moralo je proći stanovito vrijeme kako bi ove institucije dobile svoj današnji oblik i smisao, a sam razvoj bio je postupan. Uključivao je brojne procese koji su tekli usporedo, a označavali su propadanje staroga feudalnog koncepta. Emancipacijom stanovništva i ustanovljivanjem institucija poput privatnog vlasništva otvoren je put prema novom društvenom sustavu. Stoga stvaran razvoj koncepta međunarodnog poretka suverenih država valja tražiti u kasnijim povijesnim razdobljima. Za početak u onima u kojima koncept suverenosti i njegova bit zapravo bivaju predmetom šire i zrelije rasprave, u disciplinama poput međunarodnog prava. Kasnije, ozbiljnije prijelomne točke u njegovu razvoju treba tražiti u dobima kada nacionalna država dolazi u fokus kao vrhovna društvena zajednica.

Jednostavan i prikladan presjek razvoja (suverenih) država može se prikazati na dva sljedeća načina. Prvi, ogleda se kroz perspektivu poimanja logike vladanja. Karakteristično za srednji vijek (njegov veći dio), vladari su svoju moć i legitimitet crpili iz „božanskih“ izvora. Trojica (naj)značajni(ji)h političkih mislioca povijesti, Machiavelli, Hobbes i Richelieu svojim su djelima i promišljanjima pokazali odmak od ovakve logike vladanja i otvorili put prema sve većem racionaliziranju politike. Karakteristike ovakve logike uvezuju se s pragmatizmom, igrom nultog zbroja i sekularizmom, a u realističkoj tradiciji međunarodnih odnosa često se svode na pojam „nacionalnih interesa“. Drugi način za demonstriranje ovoga presjeka očituje se kroz neke od najpoznatijih izjavljenih stavova znamenitih državnika u povijesti. Jedan od njih „L'Etat, c'est moi“ („Država, to sam ja“) koji se pripisuje Luju XIV. (sporno je je li to zaista rekao), u jednoj rečenici sažima dominantan oblik političkog uređenja sedamnaestog stoljeća – apsolutističku monarhiju. Drugi, pak, je stav prosvijećenog apsolutista Fridrika II. Velikog, koji je držao kako je „prvi sluga država“ („der erste Diener des Staates“), prihvaćajući svoju odgovornost prema narodu kao vrhovni poglavar. Sto godina kasnije, u obraćanju narodu u Gettysburgu, Abraham Lincoln obećava da „vladavina naroda, od naroda i za narod, neće nestati sa Zemlje“.

Kombinacija prevlasti kraljevstava i nacionalnog sentimenta omogućila je stvaranje uvjeta za razvoj jednog od najbitnijih, ako ne i povijesno najvažnijeg koncepta – državne suverenosti. Cijela pravna infrastruktura ovoga koncepta gradila se kroz sedamnaesto, osamnaesto i devetnaesto stoljeće. Iako se začetak „arhitekture“ sustava međunarodnog poretka u pisanom, konkretiziranom obliku pronalazi kod pravnika sedamnaestog stoljeća, ovaj koncept u mnogočemu svoju prominenciju duguje dvojici velikih mislioca i ranih teoretičara: Niccolou Machiavelliju i Jeanu Bodinu. U dobu njihova djelovanja dolazi do najbitnijeg preokreta – novog načina promatranja i definiranja države i suvereniteta.

Machiavelli, iako se nije izravno bavio analiziranjem i definiranjem suvereniteta, ostavio je važan trag u političkoj teoriji idejama i pogledima koje je izrazio u svojem djelu „Vladar“. Vremena u kojima je živio obilježena su tragedijama i nebrojnim sukobima u nekad snažnim talijanskim gradovima-državama. U centru njegove političke filozofije stoga je bio svojevrsni pragmatizam kojim je budućim vladarima sugerirao da za opstanak valja odvajati „ono što bi trebalo“ i „ono što se mora“, drugim riječima, ono što je moralno prihvatljivo i politički nužno. Njegov (politički) amoralizam otvorio je put prema materijaliziranju i definiranju koncepta *nacionalnih interesa* („raison d'etat“), koji je kroz razvoj suverenih država gotovo srastao uz koncept suverenosti. Ovdje leži najveći Machiavellijev doprinos, jer je prometnuo ideju promatranja državn(ičk)ih poslova kao zasebne domene, u kojoj također ne vrijede vjerska pravila, već pravila političke realnosti u kojoj temeljnu ulogu igra moć.

Ideja da država ima svoje nacionalne interese implicira postojanje egzistencijalnih (nužnih), trajnih, potreba, koje su samim time i prekrivene takvim legitimitetom koji se gotovo ni ne može preispitivati, jer počiva u domeni „prirodnog prava“ nekoga naroda, ili države, da zadrži svoju opstojnost. Vodeći se tom logikom, nacionalne interese može i mora tražiti i ispunjavati jedino ona vlast ili vladar koji je u promatranoj političkoj zajednici suveren. Udar na nacionalne interese stoga je često promatran i kao napad na suverenost neke političke zajednice.

S druge strane, u znanstvenoj zajednici uvriježeno je mišljenje da je glavni obol Jeana Bodina njegovo teorijsko uspostavljanje modela državne suverenosti. U njegovoj knjizi „Les Six Livres de la Republique“ iz 1567. pronalazi se prva konkretna teorija državne suverenosti. Dakako, Bodinovo djelo je također bilo inspirirano političkim zbivanjima doba u kojemu je živio, kao i njegovoj domovini (sličan slučaj nalazimo kako kod Machiavellija, tako i kod

Hobbesa). Kao lijek za okončavanje ratova Bodin vidi jedinstven autoritet koji je kadar to učiniti, ponajviše u vidu monarhije. U ovom povijesnom trenutku razvoja koncepta suverene države također je prerano govoriti o međunarodnom poretku takvih država. Kako je i sam Bodin govorio o državnim oblicima, osim monarhije, aristokracije i demokracije, „četvrta nije postojala, niti je mogla biti zamišljena“ (Bodin, 1992, 17). Dakako, četvrti oblik, a ujedno i najrasprostranjeniji u današnjem poretku, je republika koja je gotovo sinonim za suverenu državu.

Prema mislima Juliana H. Franklina, Bodinovo viđenje suvereniteta proizvelo je i jednu nepredviđenu nuspojavu. Njegova teorija postala je izvorom konfuzije koja je pomogla utrti put teoriji apsolutne monarhije. Naime, upravo je Bodin (1992) bio taj koji je predstavio ideju da je suverenost nedjeljiva. Prema Franklinovu shvaćanju, kada je Bodin (1992) govorio o jedinstvu suverenosti, moć koju je imao na umu nije bila ona konstitutivnog autoriteta opće zajednice ili kakvo krajnje koordinirajuće pravilo koje je prepoznavala zajednica. Već moć o kojoj je govorio bila je ona običnih vladinih tijela (Bodin, 1992, 14). Drugim riječima, princip nedjeljivosti o kojoj je govorio značila je da moć vlasti mora biti koncentrirana u cijelosti u rukama pojedinca ili grupe. Međutim, važno je istaknuti dva faktora koje je i sam Bodin ispočetka možda propustio navesti. Prvi je da je smatrao kako su suvereni (za ono doba konkretno francuski kralj) u svojoj moći ograničeni prirodnim i fundamentalnim zakonom, da moraju poštovati slobodu i vlasništvo slobodnih subjekata, kao i da moraju poštovati dužnosti koje su zaprimili u ugovorima s građanima. I drugo, kroz njegovo djelo nazire se razmišljanje da moć suverena ima biti podijeljena između kralja, parlamen(a)t(a) i imanja.

S vremenom je prihvaćeno mišljenje da se o međunarodnom poretku suverenih država uopće može početi smisleno govoriti tek kada se mijenja perspektiva funkcionalnosti suvereniteta. Ova se promjena događa u dva fundamentalna smjera. U prvom, suverenitet se počinje promatrati kao ograničena funkcija, u usporedbi s neograničenom (ili apsolutnom). U drugom, suverenitet se počinje promatrati kroz svoju vanjsku (eksternu) primjenu, u usporedbi s unutarnjom kakva je dominirala sve do vremena nakon Bodina, a djelomice i Hobbesa. Usporedo s literarnim i političkim dosezima navedenih mislioca razvijali su se i drugi koncepti suverenosti koji danas čine temelj ovoga principa. To su koncepti suverenosti kao impersonalne funkcije (odvojene od npr. osobe poput kralja ili cara) i koncept legalne suverenosti (u smislu zakonodavne potvrđenosti) uz navedene. Razvoj ovih koncepata i samog principa suverenosti, kao i međunarodnog poretka može se pratiti kroz djela i

djelovanja velikih mislioca poput Hobbesa, Rousseaua, Lockeja i drugih kroz sedamnaesto, osamnaesto i devetnaesto stoljeće.

Za početak, sto godina nakon Bodina, Thomas Hobbes postavlja pitanje suverenog autoriteta u novo svjetlo svojim djelom „Levijatan“. On u političku filozofiju uvodi teoriju društvenog ugovora gdje se suveren i dalje gleda kao apsolutna vlast. No, za razliku od Bodina, kod Hobbesa suverenost se doima znatno više apsolutističkom – nema ograničenja čak ni u izvorima Božanskog zakona, kao ni u prirodnim (C. E. Merriam, 2001, 14). Međutim, postoji bitna distinkcija. Moć je rezultat društvenog ugovora, ugovora između pojedinaca, tj. pripadnika neke političke zajednice. Ipak, to za Hobbesa ne znači da su ljudi nositelji suvereniteta. U njegovoj teoriji suverenost nije delegirana niti otuđena od naroda, jer oni nisu ni bili narod dok nije stvorena suverenost (C. E. Merriam, 2001, 13). U drugom smislu, narod nikada nije ni posjedovao nadmoć, pa stoga nije ni imao pravo odreći se svoje moći. U pojednostavljenom obliku, narod u svojoj potrazi za sigurnim i stabilnim društvenim poretkom svoja prirodna prava predaje u zamjenu za sigurnost i civilizaciju. Moralo je proći pedesetak godina kako bi se ova apsolutna koncepcija državnog suvereniteta pomno preispitala. To je učinio John Locke.

John Locke razvija vlastitu teoriju društvenog ugovora. U njoj autoritet suverena ne proizlazi iz društvenog ugovora među pojedincima, već iz ugovora između pojedinaca i suverena. Dakle, suveren se može smatrati odgovornim za kršenje ugovora, ali i povredu individualnih prava. Lockeova koncepcija suverenosti razlikuje se od Bodinove i Hobbesove utoliko što shvaća suverena kao ograničenog u moći (C. E. Merriam, 2001, 17), ali isto tako ga poima kao i pravnog, koji je ujedno izvor prava, ali je i njima istodobno vezan. Locke ključnim smatra uspostaviti stroga ograničenja suverenu te uspostaviti podjelu moći i ustavnu kontrolu. Tek od Lockeja pa nadalje smisao suverene moći i suverenosti počinje poprimati demokratske obrise. Još jedna bitna inovacija Lockeja bila je utilitarističke prirode. Naime, on je smatrao kako se „moć društva ili legislativnog tijela konstituiranog od društva nikad ne može širiti dalje od općeg dobra“ (Locke, 1823, 161), misleći pritom ponajviše na mir, sigurnost i javno dobro ljudi.

Nakon Lockeja, Jean Jacques Rousseau sljedeći je koji je teoriju suverenosti doveo na novu razinu, formulirajući doktrinu na kojoj je počivala Francuska revolucija (C. E. Merriam, 2001, 17). Rousseau konceptualizira narodni suverenitet i poentira kako se izvršavanje

suvereniteta političkih institucija podvrgava poštovanju opće volje. Ustvari, on za narod čini isto ono što je Hobbes učinio za vladara – apsorpira vlast u narod (C. E. Merriam, 2001, 18-19). Politički suverenitet postaje refleksijom narodnog suvereniteta. A ako suveren ne poštuje narodnu volju, on riskira izgubiti svoja svojstva. U ovom smislu, suverenitet se može smatrati apsolutnim ako je izvoran, a ograničenim onda kada odgovara izvedenom obliku političkoga ili institucionalnoga suvereniteta. Suverenitet i demokracija od ovoga trenutka postaju sve uže vezani.

Kako navodi C. E. Merriam (2001), Rousseauove se ideje i formulacije pronalaze i u najpoznatijim ustavima. U “Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina“ iz 1789. godine, ustanovljeno je (članak 3.), da „princip svih suvereniteta u svojoj biti počiva u naciji“. Ustav iz 1791. godine navodi „da je suverenitet jedan, nedjeljiv, neotuđiv i nezastariv“ (Tit. III. Art. I.); i, s još alarmantnijim naglaskom u Ustavu iz 1793., „neka svaki pojedinac koji uzurpira suverenitet smjesta bude ubijen od strane slobodnih ljudi“ (27.); također u članku 35., „kada vlada krši prava ljudi, pobuna je za ljude i za svaki dio ljudi, najsvetije pravo i najneophodnija dužnost“. Desetljeće nakon Rousseauove smrti dolazi do Francuske revolucije te nakon ovih događaja svjetska politička povijest svjedoči rađanju nacionalnih država, koje s vremenom sve više poprimaju oblik demokratskih republika. U ovom procesu usporedo nastaje i ono što smatramo međunarodnim poretkom suverenih država.

Što se tiče „modernog“ poimanja suvereniteta, u kojemu su njegovi temeljni principi neuplitanja u unutarnje poslove neke države i međusobno priznavanje pravno neovisnih teritorijalnih entiteta, jedan od vodećih istraživača u području državne suverenosti Stephan D. Krasner zastupa tezu kako je ovakvo poimanje uveo švicarski pravnik Emerich Vattel (Krasner, 2001, 17). U svojem djelu „Le droit de gens“ iz 1758. on u međunarodno pravo uvodi koncept jednakosti država, koristeći se logikom prirodnog stanja. „Ako su ljudi jednaki u stanju prirode, onda su i države slobodne i jednake i žive u prirodnom stanju. U tom smislu, male republike su ništa manje suverene nego npr. moćna kraljevstva“ (Vattel, 1844, 13).

Ovu vrstu suvereniteta Krasner (2001) naziva međunarodnim legalnim suverenitetom („international legal sovereignty“) i u njemu je najvažniji element međusobnog priznanja, koji napokon dodaje međunarodnu dimenziju ovom konceptu. Tek od ove povijesne točke poimanje međunarodnog poretka suverenih država postaje predmetom ozbiljnog razmatranja. U ovom smislu, klasični model međunarodnog prava repliciranje je liberalne teorije države.

Države se u međunarodnom okruženju tretiraju analogijom pojedinaca na nacionalnoj razini. Suverenost, neovisnost i pristanak usporedivi su s pozicijom pojedinaca koje oni imaju u državi liberalnog poimanja.

Vattelovo djelo „Le droit de gens“ odličan je prikaz onodobne razvijene svijesti o postojanju međunarodne zajednice, koja u mnogočemu dijeli istu sudbinu. Iz ovoga uvjerenja proizlazi i potreba za međusobnim priznavanjem i pomaganjem, surađivanjem kao i recipročnim ponašanjima između država. Brojni principi, poput humanitarne intervencije kako ju danas poznajemo, već se pronalaze u doba pisanja knjige (1758. godine), doduše u jednostavnijem obliku. Pa tako primjerice Vattel govori da: „svaka nacija ima, po prilici, uložiti napore za očuvanjem drugih i osiguravanjem od propasti i uništenja, koliko god je to moguće bez prevelikog izlaganja same sebe“ (Vattel, 1844, 135).

Međutim, kraj osamnaestog stoljeća i devetnaesto stoljeće u međunarodnoj povijesti su više bili obilježeni ratovima, održavanjem ravnoteže moći i realističkim pragmatizmom nego brigom za humanistička načela i stvaranjem harmonične međunarodne zajednice i poretka. Nakon Francuske revolucije, događaji koji su najviše obilježili europsku povijest bili su Napoleonovi ratovi koji su trajali od 1803. i koji su kulminirali 1815. s „Bečkim kongresom“, koji ponovno označava prijelomni događaj u razvitku međunarodnog poretka, a ponajviše institucija koje su regulirale međusobne interakcije. Prema uvriježenom narativu o ovim događajima, Velike sile prepoznale su kako dotadašnji međunarodni sustav više nije prikladan za međusobne odnose te da moraju tražiti nove, institucionalne oblike surađivanja. Smatra se kako je nekoliko faktora utjecalo na stvaranje novog poretka. U prvom redu, države su funkcionirale kao neovisne političke jedinice unutar poretka, postojao je značajan međusobni kontakt između njih, dijelile su svijest da iz njihova međusobnog djelovanja proizlaze stanoviti problemi i ključno, shvaćale su kako moraju osmisliti nove metode i instrumente za reguliranje međuodnosa.

Kissinger (2015) navodi kako su „sustav dogovoren u Beču podupirale tri razine institucija: 'Savez četvorice' za onemogućavanje ugrožavanja teritorijalnog poretka, 'Sveta alijansa' za suprotstavljanje prijetnjama unutarnjim institucijama i savez Velikih sila institucionaliziran u obliku povremenih diplomatskih konferencija šefova vlada članica saveza“ (Kissinger, 2015, 62). Doista, konferencije Velikih sila održavale su se u svim većim krizama (Napulj 1820., Španjolska 1820. – 1823., Belgija 1830. itd.) i više-manje uspješno održavale postojeći *status*

quo. Sam Kissinger smatrao je kako je Bečki kongres prevenirao još jedan paneuropski rat do sljedećih gotovo sto godina, što je i opisao u svojoj doktorskoj disertaciji „A World Restored“. Međutim, dio istraživača drži mišljenje kako je sustav balansiranja proizveo tek privremena rješenja te da su sudionici Kongresa ignorirali nacionalne (i nacionalističke) i liberalne tekovine koje su kasnije uvelike utjecali na međunarodno okruženje Europe.

Počevši s „Bečkim kongresom“ 1814., uspostavljen je međunarodni poredak koji je trajao do izbijanja Prvog svjetskog rata 1914. godine, a koji se u današnjoj literaturi zove „Koncertom Europe“ ili „Metternichovim apsolutizmom“. U pojednostavljenom smislu, s obzirom na to da je nekoliko država svojom političkom praksom krojilo poredak, može se reći kako su one bile jedine suverene te da su suverenost jedne drugima međusobno priznavale, a sam se poredak stoga ne može nazivati poretkom suverenih država iz nekoliko razloga. „Suverene“ države svoju su suverenost temeljile gotovo isključivo na moći, drugim državama je suverenitet bio narušavan te nisu postojali mehanizmi inkluzije drugih, slabijih država u poredak tako da stječu barem formalnu „jednakost“. Ravnoteža poretka koja se održavala umješnošću vođa i moći predvodničkih sila postupno je podlijegala pritiscima sredinom devetnaestog stoljeća. Ključni događaji u raspadu ovakvoga međunarodnog sustava i njegova poretka bili su revolucija 1848. godine, jačanje nacionalizma i Krimski rat.

Nakon Prvog svjetskog rata, na daljnji razvoj međunarodnog poretka na europskom tlu najviše je utjecao Versailleski mir, koji je, u retrospektivnom pogledu, „posijao“ sjeme konflikta koji je došao tridesetak godina kasnije. Vrlo važan faktor u globalnoj perspektivi bio je američki predsjednik Woodrow Wilson koji je zastupao ono što se prema znatnom dijelu realista nazivalo utopističkim idejama o uspostavi liberalističkoga međunarodnog poretka. Woodrow Wilson je uvođenjem svojih „14 točaka“ težio promovirati princip samoodređenja za narode koje je trebalo imati svrhu emancipacije manjih naroda od propalih državnih tvorevina (npr. monarhija koje su nestale netom nakon rata) i liberaliziranja međunarodnog poretka stvaranjem demokratskih i suverenih država.

U razdoblju između dvaju ratova u međunarodnom pravu dominira koncept „relativne suverenosti“, gdje je sloboda svake države ograničena slobodom drugih država i neovisnost države subjekt je međunarodnog prava (Perrez, 2000, 138). Jedan od istaknutijih istraživača ovoga područja, ali i aktivni sudionik stvaranja međunarodnog prava 1970-ih, bio je Đuro Ninčić, jugoslavenski pravnik i diplomat. Prema njegovu mišljenju, tri osnovna elementa

suverenosti u ovom razdoblju su „autonomija, neovisnost i jednakost“ (Ninčić, 1970, 11). S druge strane, na suverenost se počinje gledati u smislu međuovisnosti i suradnje (Friedmann, 1946, 62). Razlozi za ovaj prijelaz prilično su intuitivni i prirodni. Nakon svekolikog razaranja koje je donio Prvi svjetski rat, države su uvidjele kako je potreba za suradnjom prijeko potrebna kako bi se postigao napredak u ostvarivanju zajedničkih, ponajprije humanističkih ciljeva. Uz to, bilo je jasno kako države, članice međunarodne zajednice, u obzir moraju uzimati valjane i legitimne interese drugih država pri ostvarivanju vlastitoga suvereniteta.

Najvažniji novitet poslijeratnog poretka, pak, bila je Liga nacija, međuvladina organizacija koja je nastala sa sljedećim ciljevima koji se iščitavaju u njezinoj Povelji: „kako bi promicala međunarodnu suradnju i kako bi ostvarila međunarodni mir i sigurnost“. Države članice stremile su dostići ove ciljeve „prihvaćanjem obveza da ne pribjegavaju ratu, propisivanjem otvorenih, pravednih i časnih odnosa među nacijama, čvrstim utvrđivanjem shvaćanja međunarodnog prava kao stvarnih pravila ponašanja između vlada i održavanjem pravde i strogim poštivanjem svih ugovornih obveza u međusobnom ophođenju organiziranih naroda“. Pokušaj Woodrowa Wilsona i drugih poklonika ideje o stvaranju međunarodne i međuvladine organizacije koja će osigurati mir i stabilnost u svijetu, odražavala je filozofsku tradiciju koja se prometnula kod Kanta i njegove ideje o *perpetualnom miru*, kao i koncepta miroljubive globalne zajednice. Međutim, iako su teorijski principi za uspjeh i preduvjeti članstva Lige nacija bili univerzalni i primamljivi, nije se istaknula nijedna država koja bi ove principe poduprla silom, pokazavši time uvjerenje da ih nametne i na taj način, ako bi bilo potrebno.

Sam Woodrow Wilson nije dobio podršku domaćih političara koji su htjeli odluku o ulasku u rat u potpunoj kontroli Kongresa, što se kosilo s člankom 10. Povelje. Članak 10. bio je formaliziran princip „kolektivne sigurnosti“: „Članovi Lige obvezuju se poštivati i očuvati protiv vanjske agresije teritorijalni integritet i postojeću političku neovisnost svih članova Lige“. Nakon što su države nezadovoljne poslijeratnim poretkom uvidjele da Liga nacija neće moći silom provoditi svoje politike, nastala su dva gotovo paralelna međunarodna poretka. Unutar Lige nacija počivao je jedan, koji se priklanjao demokratskim i miroljubivim politikama i drugi, izvan Lige nacija, koji je težio autoritarnim i ekspanzionističkim politikama. Na kraju krajeva i versajski poredak u Europi i u široj slici, globalni međunarodni poredak, podlegli su pritiscima sila izvan sustava – Njemačkoj, Italiji i Japanu.

Najznačajniji faktor u međunarodno-političkoj povijesti koji je čvrsto uspostavio međunarodni poredak suverenih država koji se promovira i danas je međunarodna organizacija Ujedinjene nacije (koja se uzgred rečeno u domaćoj literaturi krivo navodi pod imenom Ujedinjeni narodi, a što bi značajno mijenjalo smisao i sadržaj organizacije). Od osnivanja UN-a 1945. godine, tradicionalna ideja suverenosti doživljava temeljitu promjenu i ograničenje. U Povelji Ujedinjenih nacija, poglavlju prvom, članku prvom, navedene su svrhe postojanja ove institucije: „1. održavati međunarodni mir i sigurnost i k tome cilju: poduzimati efektivne kolektivne mjere prevencije i uklanjanja prijatnji miru..., 2. razvijati prijateljske odnose između nacija bazirane na poštovanju principa jednakih prava i samoodređenja ljudi..., 3. ostvariti međunarodnu suradnju u rješavanju međunarodnih problema ekonomskog, društvenog, kulturnog ili humanitarnog karaktera, 4. biti centar usklađivanja djelovanja nacija u ostvarivanju ovih zajedničkih ciljeva...“.

Zanimljivost je što Povelja UN-a ustvari nigdje ne spominje suverenost kao princip. Već u članku drugom, poglavlja prvog navodi da je „Organizacija utemeljena na principu suverene jednakosti svih njezinih članica“. Godine 1970. u Deklaraciji o prijateljskim odnosima, ovaj se princip pobliže definira. „Sve države uživaju suverenu jednakost. One imaju jednaka prava i dužnosti te su jednaki članovi međunarodne zajednice, bez obzira na razlike ekonomske, društvene, političke ili neke druge prirode“. Nadalje, „suverena jednakost uključuje sljedeće elemente: a) države su jednake pred zakonom, b) svaka država uživa prava inherentna u punoj suverenosti, c) svaka država ima dužnost poštovati osobnost drugih država, d) teritorijalni integritet i politička neovisnost država su nepovredive, e) svaka država ima dužnost u potpunosti i u dobroj vjeri poštovati svoje preuzete međunarodne obveze te živjeti u miru s drugim državama“. Stoga je tek 1970. godine i formalno-pravno utvrđeno što znači međunarodni poredak suverenih država.

Ovim činom Ujedinjene nacije uredile su međunarodni poredak tako da su, barem formalno, zajamčile jednake uvjete sudjelovanja u međunarodnim odnosima svim državama. To je značilo kako svaka nacija koju vodi legitimna politička vlast ima pravo odrediti sama za sebe kakvu političku zajednicu želi, odabrati način na koji je želi urediti te u miru i slobodi surađivati i udruživati se s drugim nacijama i državama te birati vlastite putove prema napretku. Principi i koncepti poput suverenosti, legitimnosti, samoodređenja i jednakosti napokon su bili formalno-pravno definirani nakon stoljeća znanstvene diskusije i političke borbe. I iako su iza Ujedinjenih nacija zaista stajale sile koje su spremne njezine odredbe

nametnuti (i danas su tu), na brojnim primjerima će se pokazati kako ovi principi pod naletima realpolitičke pragmatike u (političkoj) stvarnosti malo znače. Suverena jednakost moralan je i primamljiv princip, proklamiran i branjen kao temeljan, a nejednakosti između država perom su „izbrisane“. No, stvarnost elementa moći je neizbježna. O ovoj tvrdnji najbolje svjedoči činjenica povijesnog kontinuiteta vladajućih tijela koja su upravljala modernim međunarodnim odnosima. Još od prvotnih međunarodnih institucija (Europski koncert i Savez četvorice, kasnije i petorice), preko Lige nacija (Vijeće Lige nacija) i do sadašnjih Ujedinjenih nacija kojim ravna Vijeće sigurnosti (koje je opet sastavljeno od najmoćnijih država koje posjeduju trajna mjesta) – uvijek su to bile predvodničke, svjetske „sile“.

3. POVIJESNO PODRIJETLO MEĐUNARODNOG PORETKA

Teško je s preciznošću odrediti konkretno povijesno podrijetlo međunarodnog poretka zbog nekoliko problema. Prvi je, dakako, što znači i kako definirati međunarodni poredak. Za radnu definiciju, uzet će se da međunarodni poredak znači obrazac ustaljenih pravila ponašanja i odraz snaga moći između dviju ili više političkih zajednica koje međusobno interagiraju u određenoj geografskoj cjelini. Drugi problem jest pitanje zašto on nastaje. Nastanak međunarodnog poretka vjerojatno se može pojednostavljeno pripisati potrebama i težnjama različitih kultura i naroda te njihovih političkih zajednica za suradnjom, natjecanjem i sukobljavanjem. Zadnji problemi koji ostaju jest pronaći odgovor na pitanje gdje međunarodni poređci nastaju i kada nastaju. Jasno je međutim i kako zasigurno ne postoji samo jedna ključna točka u povijesti koja se može identificirati kao početak međunarodnog poretka, upravo zato što je međunarodni poredak, kao i sustav u cjelini, skup elemenata koji su ipak postupno nastajali i bili nadograđivani kroz vrijeme e kako bi nastalo ono što se danas podrazumijeva pod tim pojmovima.

U knjizi „International Systems in World History“ (2000), autori Barry Buzan i Richard Little nude šest elemenata koji mogu poslužiti u razlikovanju predmeđunarodnog sustava i poretka od međunarodnog sustava za koji se drži da je trajao od uspona sumeranskih civilizacija do doba Vestfalskog mira. Prvi je utvrđivanje i širenje dviju novih vrsta jedinica, gradova-država i tzv. „sjedilačkih“ carstava te nomadskih plemena i carstava (kao u Afro-Euroaziji). Drugo, izdržljivost i postojanost sjedilačkih plemena i grupa lovaca-sakupljača u predmeđunarodnim sustavima i razvoj interakcija između međunarodnih i predmeđunarodnih sustava. Tehnološki razvoji poput kotača i cesta, trgovačkih brodova, kao i pripitomljavanje i uzgoj životinja pogodnih za rad i putovanje čine treći element koji je povećanje kapaciteta za interakciju između ljudi i društava. Četvrti element sastoji se od povećanja kapaciteta za interakciju za koji su zaslužni društveni razvoji poput višejezičnosti, pisma i pisanja, novca, jednostavnih oblika diplomacije i sl. Peti element je intenziviranje trgovine među narodima, a šesti element je prirodno širenje novijega međunarodnog sustava na teritorij predmodernog (Buzan i Little, 2000, 164).

Međunarodni poredak, u svojem globalnom opsegu, zasigurno nije baština samo europskih država, već država cijeloga svijeta, koji ga i čini. Brojne drevne civilizacije imale su ideju svjetskog poretka utemeljenog na njihovoj vladavini i civilizacijskim tekovinama. Međutim, s

obzirom na to da je glavnina tematike obrađivana u ovome radu proistekla iz europskih dostignuća, u nadolazećim paragrafima valja provjeriti njihove korijene u kojima prednjače starogrčki i starorimski temelji. Prije istraživanja povijesnog podrijetla međunarodnog poretka kod starih Grka i Rimljana, valja napomenuti da su njihova doba (ali i kod drugih civilizacija), što se tiče međunarodnih odnosa, kao i poretka, bili ponajviše obilježeni mnogobrojnim ratovima koji su često bili pitanje preživljavanja pa se stoga mogu promatrati i u klasičnom kontekstu sukoba zbog anarhične strukture međunarodnog poretka. Također, ovo doba bilo je obilježeno i pokušajima nametanja vlastite volje silom, kao i sigurnosnih dilema i ravnoteža moći, što rezultira slikom poretka koji je uređen u prvom redu vojno-političkim putem, a malo ili gotovo nimalo, institucionalnim putem. Dakle, dominantne teme i principi ovih poredaka su moć, rat, savezništva, hegemonija i sl. te se oni mogu razumjeti kroz perspektivu Waltzove strukturalne teorije.

Stari su Grci, kao i u mnogočemu, ostavili i vrlo važnu baštinu kako disciplini međunarodnih odnosa i diplomacije, tako i u političkoj znanosti općenito. Kao vrhovni primjer, tu je Tukididova „Povijest Peloponeskih ratova“, koja služi kao „hrana“ već generacijama studenata međunarodnih odnosa. U klasičnoj realističkoj tradiciji pogotovo, Tukididovo djelo praktički je fundamentalno. Ono služi kao ogledni primjer kako su zapravo brojne premise o „vjekovnim“ pojavama ljudskog ponašanja klasičnih realista nepromjenjive i kao takve neoboriva „istina“ o međunarodnim odnosima. S druge strane „Povijest Peloponeskih ratova“ neki teoretičari promatraju kao i prapočetak discipline. Međutim, osim za čovječanstvo neprocjenjive literarne baštine, antički su Grci i u drugim ljudskim sferama ostavili neizbrisiv trag. Osim što su bili i idejni začetnici demokracije, svijetu su predstavili i organizirane načine upravljanja (političkom) zajednicom, primjerice u biranju političkih predstavnika i dijeljenja pravde. U primitivnom smislu, može se reći kako su i dali svoj obol u nastanku i razvoju koncepata i praksi koji su u današnjim međunarodnim odnosima od možda i najveće važnosti, kao što su u prvom redu suradnja, rješavanje konflikata, sprječavanje ratova, ali i državna autonomija.

Kroz povijest uspostavili su sustav više ili manje jednakih gradova-država (polisa) koji je nekim karakteristikama bio sličan današnjem međunarodnom poretku suverenih nacionalnih država. Primjerice, nastojali su gajiti i održavati tradiciju sklapanja sporazuma, kao što su i pokušavali arbitražom intervenirati između država koje su bile na rubovima rata. Također su prepoznavali potrebu da se štite službeni predstavnici i izaslanici vlasti. Kao i drugim

civilizacijama, ni starim Grcima rat nije bio neznan, kako između njihovih gradova-država tako i protiv drugih carstava te su razvijali umijeća kojima bi ratove pokušali odgađati ili pak u potpunosti izbjeći. Poznato je, primjerice, kako su za vrijeme Antičke Grčke Olimpijske igre bile doba primirja, doba kada se poticala međusobna razmjena dobara, sklapanje prijateljstava i međusobnih ugovora kako između pojedinaca, tako i između polisa. Umijeća koje su u svoje doba dostizali u današnje vrijeme nazivaju se diplomacijom. Stari su Grci također eksperimentirali s međunarodnim savezima, koji su bili različitih karaktera, bilo vjerskih ili diplomatskih.

Stari je Rim, pak, s punim pravom poznat kao prva svjetska „super sila“ u povijesti. U svojim „zlatnim godinama“ teritorij Rimskog Carstva prostirao se od centralne Škotske do Sjeverne Afrike te od Gibraltarskih vrata do Crnog mora. Opstojnost rimske civilizacije najdulja je još od antičkog Egipta, a njezina moć prema dijelu povjesničara danas je usporediva s moći Sjedinjenih Američkih Država. Kao vladari „Zapadnog svijeta“, stari Rimljani na vrhuncu svoje moći nisu morali odviše eksperimentirati s ravnotežom moći i održavanjem međudržavne diplomacije kao stari Grci. U pojednostavljenom smislu, može se reći da je njihov princip uređivanja međunarodnog poretka bio podređivanje naroda za koje se smatralo da su manje razvijeni. Po pitanju diplomacije i rješavanja konflikata, Rimljani su bili i ostali poznati po hitrom rješavanju gorućih problema i nastojanjima za preduhitranjem potencijalnih situacija koje bi s vremenom omogućile pojavu rata.

Paradoksalno, iako su bili osvajači koje je teško usporediti s drugim silama u povijesti međunarodnih odnosa, njihov je najveći doprinos upravo njihova legalna kultura koja se jasno ogleda i kroz suvremenu praksu brojnih (međunarodnih) pravnika. U Europi primjerice, kada se u međunarodnoj legalnoj praksi dogodi razilaženje od uvriježene doktrine, odgovor će se potražiti u rimskom pravu koje često služi kao najbolji izvor analogije. Jednostavnim pregledom ključnih koncepata međunarodnog prava, ali i odnosa, jasno se izražava izraz, kao i važnost rimske legalne kulture čak i u suvremenom svijetu. Primjerice, riječi poput suverenitet (od lat. *superanus* preko fr. *souverainete*), jurisdikcija (lat. *jurisdictio*), teritorij (lat. *territorium*), pristanak (lat. *consentire*), ali i brojnih drugih poput priznavanja, obveza, pravedni rat, mandat, intervencija, konstitucionalnost, presedan itd. baština su Rimljana. Bitna odlika rimske legalne kulture bila je i odvajanje prava od religije, ali i prava i moralnosti.

Buzan i Little (2000) navode kako su u strateškom smislu postojala četiri značajna tipa jedinica u drevnim i klasičnim međunarodnim sustavima: gradovi-države, carstva, nomadska i nastanjena plemena, koja su se uvelike razlikovala po unutarnjoj strukturi. Za drevne i antičke međunarodne poretke općenito se može reći kako su oni bili više lokalnog ili regionalnoga karaktera, gdje i međuregionalnog te njihovi doticaji nisu bili od odviše velikog značaja. Upravo zbog svojega karaktera među njima je postojala izvjesna razdvojenost koja je onemogućavala i samo postojanje međunarodnog sustava, gdje su dobar primjer andske i mezoameričke civilizacije. Značaj faktor u ovim porecima bila je geografija. Tako primjerice Buzan i Little (2000) navode da su civilizacije Bliskog istoka imale cijeli niz vojno-političkih odnosa, kao npr. Perzijsko Carstvo koje je već sredinom prvog tisućljeća prije Krista „imalo kontakt s Grčkom na zapadu, kraljevstvima Južne Azije na istoku i Egiptom na jugu“ (Buzan i Little, 2000, 229).

Jedan od najpristupačnijih načina za promatrati međunarodni poredak i sustav u svojim počelima je neorealističkim putem služeći se pretpostavkama kako su u predmodernom dobu političke zajednice postojale u svojevrsnom prirodnom stanju gdje su međusobni odnosi bili uređeni i uvjetovani principom anarhije (sustav bez centralnog autoriteta), što znači da su imperativi preživljavanja i implikacije sustava samopomoći vodile „jedinice“ (političke zajednice) prema konvergenciji kako bi naposljetku postale slične. Prema Waltzovu (1979) uvjerenju, to bi značilo da posjeduju autonomiju ili suverenost, ergo da samostalno odlučuju). Također, to bi značilo da „logika ravnoteže moći između jedinica održava anarhijsku strukturu“ (Buzan i Little, 2000, 230). Međutim, dvojica autora tvrde kako bi primjena ove logike predstavljala dva temeljna problema.

Po pitanju postojanja anarhične strukture, neporecivom činjenicom smatraju da je „hijerarhija bila dominantna strukturalna forma tijekom drevne i klasične ere, a anarhija iznimka“ (Buzan i Little, 2000, 232), upravo zato što su međunarodni poredci onoga doba bili pod nekom vrstom imperijalne kontrole i/ili vladavinom, ako se uzme u obzir eurocentričko stajalište prema povijesti međunarodnog poretka. Primjeri poput antičkog Rima i Kine te kontrole koju su uspostavili nad velikim teritorijima podsjetnik su koliko su zapravo poredci bili određeni jasnom hijerarhijom. S druge strane, kao primjer anarhičnog sustava sastavljenog od sličnih jedinica često se navodi grčki sustav gradova-država koji su međusobno vodili ratove. Međutim, Buzan i Little (2000) navode primjere koji osporavaju ove tvrdnje poput perzijskih

invazija i čestih borbi s velikim carstvom, kao i Grčke ekspedicije u pomoć Egiptu protiv Perzije.

Nadalje, dvojica autora (2000) tvrde kako se na njihovu primjeru upotreba Waltzove teze o sličnosti jedinica u poretku pokazuje nevažećom. Kako navode, gradovi-države i carstva su također opstajala kao različite jedinice sve do modernog doba. Kao moguć odgovor propusta tvrdnje o postojanju sličnosti između jedinica unutar poretka pružaju samu prirodu navedenih jedinica. Primjerice, imperijalna forma bila je legitimna i nestabilna i pružala je korisne usluge poput trgovine, sigurnosti i mira te je drugim jedinicama moglo biti prirodno prikloniti se carstvu u usponu te prihvatiti podređen status, umjesto pružanja otpora zbog zaštite svoje neovisnosti. Nestabilnost imperijalnih formi pak ogledala se razdobljima slabe vladavine ili velikih udjela potraživanja od svojih subjekata. Povijest bilježi kulminacije ovih događaja raspadanjem carstava na više manjih dijelova, kojim su nastajale nove forme političkih zajednica i ostavivši tako i gradove-države kao zaseban oblik političke zajednice sve do danas. Drugi mogući odgovor na ovaj propust u sagledavanju situacije je i taj da „ni jedna od glavnih političkih formi nije bila inherentno superiorna naspram drugih kako bi navela logiku socijalizacije i natjecanja konvergiranju prema jednoj formi“ (Buzan i Little, 2000, 232).

Iako se neorealistička logika u neku ruku može upotrijebiti u objašnjavanju poretka opisivanjem vojno-političkih pojava i procesa poput sigurnosne dileme, ratova, savezništava i politike moći, neke od očekivanih teorijskih pretpostavki i ishoda se ne događaju. Poretke prije pojave njegove moderne forme ne može se nazvati anarhijskima, jer su oni većinom bili hijerarhijski. Prirodu ovakvog poretka dominantno su uređivale forme carstava. S obzirom na opstanak različitih (po strukturnom uređenju, a katkad i po funkcionalnostima) jedinica i podjedinica koje su u poretku postojale, nije se dogodila ni konvergencija prema jedno(lično)j formi. Također, iz navedenih razloga, kao i drugih poput geografske razdvojenosti, jedinice poretka nisu održavale anarhičnu strukturu balansiranjem moći. Zaključno, povijesno podrijetlo nakon drevnih i klasičnih međunarodnih poredaka i sustava prema modernima prati se poglavito mijenjanjem dominantnog tipa jedinice te naposljetku stiže do nastanka (nacionalne, suverene) države koja obilježava veći dio suvremenoga međunarodnog poretka.

3.1. Pojava ideje

Pojava ideje međunarodnog poretka suverenih država, kakav donekle opisuje primjerice u prije spominjanim poglavljima Emerich de Vattel, pomno se utvrđuje potkraj osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća. Razlog za ovo bio je, dakako, pragmatične, političke prirode. Kako navodi Edward Keene (2004), usponom revolucionarnih francuskih vojski i s Napoleonovom hegemonijom na obzoru, reakcionarne političke struje bile su nagnane pronaći argumente kojima bi opravdale princip da se sloboda pojedinih država mora poštovati. Razlog tome bila je obrana starih tekovina i održavanje postojećeg stanja. Međutim, problem u kojem su se našli jest bio pronaći ovakvu argumentaciju koja istodobno neće ugrožavati poziciju monarhijskog dinasticizma (Keene, 2004, 17).

Takoreći znanstvena građa sedamnaestog i osamnaestog stoljeća o zakonima između nacija, iz koje je i nastala ideja o međunarodnom (europskom) poretku, dobrim se dijelom temeljila na apstraktnim i racionalističkim pristupima pravnika koji su se priklanjali prirodnim zakonima. Međutim, kako navodi Keene (2004), postojala je i struja koja se fokusirala na empirijsku analizu sporazuma između vladara, objašnjavajući ovim putem prirodu poretka. Uvelike su sporazumi u pitanju bili sklopljeni između dinastijskih vladara i uključivali su prijenos povlastica s jedne obitelji na drugu. Ova struja istraživača, kao i njihova građa, poslužili su stoga kao učinkovit instrument u dokazivanju ispravnosti ondašnjih kontrarevolucionarnih stavova.

Prvo, politički su ograničavali Francusku, ali i druge države kroz mrežu sporazumnih obveza te odvlačili od novih, nepoznatih, a utoliko i nesigurnih tekovina koje je obećavala revolucija. Drugo, dokazivali su da je europski javni mir počivao na principu poštovanja prava dinastijskih vladara koja su bila kodificirana u sporazumima (Keene, 2004, 18). Ova dva argumenta trebala su činiti snagu uvjerenja kako je za dobrobit općeg poretka i naroda unutar država ostati pri monarhijskom modelu vladavine.

Navedenom logikom bilo je lako doći do zaključka kako je europski sustav tradicionalno bio sustav predominantnih monarhija koje su posjedovale bitnu funkciju ograničavanja potencijalnih nemira i konflikata „sprječavanjem ljudi od poduzimanja aktivnije uloge u javnim poslovima“ (Keene, 2004, 18). Na ovaj su se način republikanske tekovine francuskih revolucionara, poput narodnog suvereniteta, mogle obezvrijediti kao prevratničke, razorne,

ali i protuzakonite. Naravno, naspram razumne i dobrohotne politike dinastijskih vladara i njihovih aparata moći koji su marili za stabilnost općeg poretka.

Međutim, Keene navodi kako ova građa nije bila dovoljna za uvjerljivost argumentacije kontrarevolucionara, upravo zato što se često iz navedene građe koja je služila kao instrument politike mogla iščitati upravo suprotna poruka od one koje su htjeli poslati: analiza prijašnjih dogovora između vladara nije u potpunosti odavala dojam da je temeljna ideja Europskog poretka bila međusobno očuvanje neovisnosti. Rješenje je pronađeno u povezivanju navedene građe s građom koja se bavila strateškom prirodom europskog sustava država čija je maksima bila održavanje ravnoteže moći koja je garantirala međusobnu neovisnost, a koja je bila zajednički interes vladara (Keene, 2004, 20). Ispočetka je ova građa bila crpljena od Kocha, koji je temeljio svoju tezu o sustavu na normativnom i pravnom poretku temeljenom na sporazumima između vladara (za razliku od drugih teoretičara poput Vattela koji su svoje teze temeljili na prirodnom zakonu), upravo ono što su kontrarevolucionari tražili.

Koch također pripada nizu istraživača koji je smatrao Vestfalski mir „prekretnicom u međunarodnoj politici“, iako valja istaknuti kako je bio jedan od prvih koji je držao to uvjerenje (Keene, 2004, 20). Keene (2004) precizno navodi kako je Kochov opis razvoja europskoga političkog sustava, koji počinje s Vestfalskim mirom, bio jedan od glavnih izvora za knjigu Heerena koja je kasnije postala polazištem istraživanja engleske škole teorije međunarodnih odnosa. Heeren je u njoj utvrdio norme koje je engleska škola kasnije inkorporirala u svoju povijesnu perspektivu: sustav država okarakteriziran unutarnjim slobodama, uspostavljen sporazumima između država koji ogledaju njihov zajednički interes za međusobnom neovisnošću.

Kroz svoje djelovanje engleska škola teorije međunarodnih odnosa postala je vrlo utjecajna te je narativ o vestfalskim događajima i onodobnom međunarodnom poretku koji je naslijedila prometnula na potpuno novu razinu. Engleska škola dala je veliki doprinos teoriji međunarodnih odnosa i tako izgradila svoj ugled zato što se, među ostalim, navedeni narativ u dobroj mjeri poklapao s narativom realista i konačno, jer nije postojala snažna struja koja će se posvetiti ozbiljnom revidiranju uvriježenih narativa. Pojava ideje o međunarodnom poretku suverenih država svela se na gotovo krnju teoriju koja je bila sa svrhom dizajnirana u korist obrane neovisnosti dinastijskih vladara koji su se sučelili s Francuskom revolucijom i Napoleonovim imperijalizmom i u kojoj je na iskrivljen način iskorištena grecijanska

tradicija.

3.2. Narav međunarodnog poretka

U pojednostavljenom smislu, može se reći da je u realističkoj perspektivi narav međunarodnog poretka pesimistično i negativno okarakterizirana. Većinski diskurs temelji se na pitanjima moći i borbe za moć te efektima koje ova borba proizvodi. „Otac“ strukturalnog realizma (često nazivanog i neorealizma) Kenneth Waltz nerijetko biva krivo tumačen kada se njegova ideja o motivaciji država u međunarodnoj politici isključivo svodi na preživljavanje. Kako i sam kaže u svojem kapitalnom djelu „Theory of International Politics“, njegova pretpostavka o tome da države teže osigurati svoje preživljavanje je „radikalno pojednostavljenje zbog svrhe konstruiranja teorije“ (Waltz, 1979, 91). Naravno, motiv preživljavanja odlična je početna točka jer preživljavanje predstavlja preduvjet za ostvarivanje gotovo bilo kojeg od ciljeva koje država može imati, bilo sigurnosnih, ekonomskih, društvenih, kulturnih i drugih, bilo unutarnjih ili vanjskih i sl. Waltz upućuje također na vrlo bitnu distinkciju u građenju svoje teorije, a to je da je motiv preživljavanja pretpostavljen kao temelj za djelovanje u svijetu gdje sigurnost država nije osigurana, a ne kao „stvarni opis impulsa koji se kriju iza svakog djelovanja država“ (Waltz, 1979, 92). Ova ideja refleksija je njegova viđenja međunarodnog poretka, ali i sustava u cjelini, u kojem su odnosi između suverenih država (pred)određeni strukturalnim faktorima, ponajviše anarhijom. Kako i sam kaže, međunarodna politika sfera je „moći, borbe i prilagođavanja“ koja se može opisivati „anarhičnom, horizontalnom, decentraliziranom, homogenom, neusmjerenom i međusobno prilagodljivom“ (Waltz, 1979, 113).

U dvije dominantne teorije (liberalizma i realizma) međunarodnih odnosa anarhija je temeljna odrednica međunarodnog poretka i ona se kod (neo)realista i (neo)liberala drukčije poima, iako postoje i slaganja. Primjerice, neoliberalni pristup definira je kao „izostanak zajedničke vlade u međunarodnoj politici“ (Axelrod i Keohane, 1985, 1). Prema Waltzu (1979) i drugim strukturalnim realistima (neorealistima), anarhija se promatra u sličnom smislu, a jedino neka vrsta svjetske vlade može transformirati sustav iz stanja anarhije u hijerarhiju. Važnost anarhije, pojednostavljeno, je dvojaka: 1) uređivanje sustava odnosa ostavlja državama i vladarima te njihovim nahođenjima i principima poput npr. prirodnog zakona i demokracije; 2) priznaju je kao aksiom dominantne teorije međunarodnih odnosa.

Valja napomenuti kako se anarhija međunarodnog poretka u realističkom poimanju često

analogizira s Hobbesovim prirodnim stanjem. Jedan od začetnika realističke tradicije, kako ga se promatra, u svojem kapitalnom djelu (*Levijatan*) hipotetski raspravlja o *prirodnom stanju* i nastanku *društvenog ugovora*. Prirodno stanje, stanje je relativne oskudice dobara (koje prihvaća i liberalistička strana no dijeli različite poglede na nj) gdje je svatko prijetnja svakome, a život je „težak, mučan i kratkotrajan“ (Hobbes, 1651). Nepravda ne postoji u uređenju u kojem ne postoji središnja vlast, što ljudima prepušta djelovanje prema vlastitim moralnim mjerilima. Prevladava pesimističan pogled na čovjekov karakter, a nagon koji ga tjera je onaj vječnog kretanja – potrage za srećom (Hobbes, 1651).

Bez Levijatana (suverene vlasti), vlada duh nesigurnosti, što oslanjanje na princip samopomoći čini sasvim prirodnim za vladare. Zbog neizvjesnosti ovakve okoline, države su primorane naglasak često stavljati na relativne, a ne apsolutne dobitke, ostavljajući malo mjesta moralu i suradnji. Bez legitimnog i univerzalno prihvaćenog (izvršitelja) načina reguliranja odnosa, dužnosti i odgovornosti, ispunjavanja zadovoljštine – između zemalja proizlazi svojevrstan „free for all“ poredak u kojemu primat imaju najsposobniji i najprilagodljiviji.

Drukčija razmišljanja reći će da strukture oblikuju i usmjeravaju akcije države ali ih nužno ne određuju. Postoji više načina kako države u poretku ublažavaju učinke anarhije. I realist i idealist ako mogu oslanjaju se na vlastite mogućnosti („self-help sustav“) kako bi bili samodostatni u mogućim sukobima, iako je ovaj princip više zastupljen kod realista. Liberalisti (utopisti) promiču suradnju i međuovisnost (trgovina, institucionaliziranje) kako bi izbjegli (ublažili) sukobe. U poretku u kojem politički i ekonomski vlada paradigma slobode u okviru globalizacije, države i tržišta bivaju postupno sve više integriraniji čime se podrazumijeva podlijevanje istim pravilima. U okolini gdje se potiče suradnja i izbjegava sukob važno je naći partnere sa sličnim dugoročnim planovima, što nije uvijek lak zadatak. Kako navodi Waltz (1979), karakter međunarodne politike mijenja se s jačanjem ili slabljenjem nacionalnih međuovisnosti. Međuovisnost između država svakako postoji – institucionalna, ekonomska, ali i vojna. Iako nekada pruža vjetar u leđa k stvaranju novih zajedničkih vrijednosti, često funkcionira i kao kamen spoticanja koji potencijalno države vodi u sukob. No, promatrati međunarodne odnose samo kroz prizmu sigurnosti, rata i mira često ne daje stvarnu sliku stvarnosti. Često će države pokušavati izbjeći sukob kako je god moguće.

Prijenos Hobbesova prirodnog stanja na međunarodni poredak ima svoje mane no srž njegove teorije ukazuje na nemogućnost kontrole tuđih djelovanja bez centralnog autoriteta te posljedice koje se zauzvrat pojavljuju u vidu odnosa aktera prema zajedničkim vrijednostima, međunarodnom pravu i organiziranju međunarodne vlasti. Uzevši u obzir značajke koje nosi međunarodni poredak, univerzalno optimalne politike, nažalost, većinu vremena ostaju nedosanjani snovi. Iako je imperativ anarhije latentan kroz gotovo cijelu povijest, u modernom dobu njezin stvarni utjecaj je vjerojatno manji nego u prošlosti jer su države uspostavljale određenu hijerarhiju putem ravnoteže moći, hegemonije i međunarodne režime građene na međunarodnom pravu, koje je samo po sebi nastalo konsenzusom širokog broja aktera, a koje svoj temelj ima u zajedničkim vrijednostima i potrebama te sličnom poimanju povijesti i ljudskog razvoja.

Nadalje, o naravi međunarodnog poretka često se govori kao o sustavu samopomoći („self-help“). Ideja je jednostavna – države se moraju brinuti same o sebi jer to neće nitko drugi činiti za njih. Često se sustav samopomoći opisuje suprotnošću koja se ogleda kroz analogiju sa životom unutar neke hijerarhije (države). Život unutar hijerarhije u većini slučajeva znači život u sigurnosti zbog društvenog ugovora i vlade koja polaže monopol na uporabu nasilja, dok je konflikte moguće riješiti mirnim putem legalnim sredstvima, što se ne može preslikati na međunarodnu razinu (anarhiju). U sustavu samopomoći države nastoje opstati i analizirati svoje prijetnje te težiti njihovoj neutralizaciji, kao i prilagođavati se. U određenom smislu, u poretku su države funkcionalno slične jedinice, no razlikuju ih njihove sposobnosti i kapaciteti za djelovanje. Smatra se da su one racionalni egoisti koji odabiru strategije koje maksimiziraju njihovu dobit. U takvom sustavu, državama je razborito pitanja suradnje promatrati kao ishod nulte sume, dakle kao ishod u kojemu one dobivaju koliko protivnik gubi.

3.3. Efekti međunarodnog poretka

Prema Waltzu (1979), struktura međunarodne politike, ponajviše stanje anarhije, ograničava suradnju država na dva načina. U sustavu samopomoći svaka jedinica (država) nagnana je trošiti dio svojeg kapaciteta za obranu vlastite sigurnosti od prijetnji drugih, umjesto samopoboljšavanja. Glavni uvjet ovdje, dakle, je nesigurnost. U sustavu samopomoći, kada se u obzir uzima sigurnost, „ekonomski probitak podređuje se političkom interesu“ (Waltz,

1979, 107). Države koje se osjećaju nesigurnima, kao i države koje nastoje biti oprezne nužno će se morati pitati tko dobiva više u situaciji kada se pojavi mogućnost suradnje s ishodom međusobnog dobitka. U pozadini ovoga pitanja je *ratio* koji govori kako će se potencijalno veći dobitak države s druge strane moći na neki način iskoristiti protiv nje same. S te strane, moguća je i situacija u kojoj država (ili obje države) izbjegava priliku za suradnju čak i ako je ishod veliki apsolutni dobitak za obje strane. Naravno, prijetnja sigurnosti ne mora biti nužno vojne prirode, nego i ekonomske ili društvene (ideološke). Primjerice, kinesko pristupanje Svjetskoj trgovinskoj organizaciji 2001. značilo je Sjedinjenim Američkim Državama početak ekonomske integracije najmnogoljudnije države svijeta u međunarodni poredak i otvaranje golemog tržišta te prilike za zaradu, ali i svojevrsnu ekonomsku kontrolu. Za kinesku stranu to je značilo otvaranje vlastitog tržišta za priljev velikog broja stranih investicija, usvajanja tehnologije, izvoza i drugih benefita. Međutim, scenarij na koji je SAD valjao računati je potencijalno nepredviđeno jačanje kineske ekonomske moći, koja bi kasnije mogla izazivati i erodirati ekonomsku moć SAD-a, što se dvadeset godina nakon i dogodilo kada je Kina postala vrhovni trgovinski partner većine svijeta.

Drugi način na koji struktura međunarodne politike ograničava suradnju država njihov je poriv i briga da države ne postanu previše ovisne jedna o drugoj. Primjerice, Waltz tvrdi da što se više država specijalizira, „to se više oslanja na druge za nabavu materijala i dobara koje ne proizvodi“ (Waltz, 1979, 106). Realna ranjivost država u međuovisnim odnosima očituje se na brojnim primjerima u međunarodnom poretku današnjice. Primjerice, značajan dio Europe ovisi o ruskim energentima. Europska unija u pitanjima sigurnosti ovisi o pokroviteljstvu Sjedinjenih Američkih Država i NATO pakta. Hrvatsko gospodarstvo ovisi o priljevu turista iz država Zapadne Europe s obzirom na to da je turizam jedan od najvećih pridonosećih faktora ekonomiji države. Tehnološki visoko razvijene države ovise o rijetkim rudama koje se često pronalaze u slabo razvijenim državama itd. Države koje su previše ovisne ili blisko međuovisne o pojedinoj stvari (dobrima, uslugama i sl.) brinu se o osiguravanju i kontroliranju tih stvari, jer upravo u njima počiva njihova ranjivost. Zbog ovih razloga, države mogu izabrati putove autarkije, samodostatnosti i izolacionizma kako bi osigurale svoj opstanak i razvoj. U pojednostavljenom smislu, klasični realizam zastupa tezu da države teže maksimiziranju svoje relativne moći te da im je hegemonija krajnji cilj, slično kao i ofenzivni realisti. Defenzivni realizam pak pretpostavlja da se države više usredotočuju na održavanje ravnoteže moći te da nisu inklinirane poduzimati radnje koje bi ih dovele do

puno više moći nego što imaju.

Jedan od efekata međunarodnog poretka čiji je potencijalni efekt i nehوتيčno dovođenje do konflikta je sigurnosna dilema, naziv koji je skovao John Herz. On se izrazom „sigurnosna dilema“ koristio kako bi opisao stanje u kojem se države, nesigurne u namjere drugih, naoružavaju radi vlastite sigurnosti te pritom pokreću svojevrsni začarani krug koji proizvodi kontraefekt. Iako se naoružavaju radi vlastite sigurnosti, „države se osjećaju manje sigurnima i kupuju više oružja jer se osiguravanje vlastite sigurnosti događa nauštrb druge strane, ili drugih strana, koje se zauzvrat također naoružavaju kako bi se zaštitile svoju sigurnost“ (Waltz, 1979, 186). Karakteristika sigurnosne dileme ogleda se u tome što ona ne može razriješiti – s njome se jedino može nositi, jer ona nije djelo volje država, već je ona stvar situacije i okruženja u kojemu se nalaze.

Što se tiče načina kojim se mogu neutralizirati efekti anarhije, ravnoteža moći jedno je od praktičnih rješenja uspostavljanja hijerarhije u poretku. Ona je izravan odgovor drugom rješenju – uspostavljanju hegemonije. U teoriji, ravnoteža moći je jednostavna. Slikovito se može poimati kao vaga u kojoj ravnoteža utega podjednakih težina predstavlja mir ili barem kontrolirani sukob, dok utezi na svakoj strani predstavljaju aktere koji imaju oprečne interese. Prevaga jednoga znači disbalans – nerazmjer snaga koje će države težiti smanjiti. Cilj je dakle postići ravnotežu utega – ne dopustiti nijednoj državi da postane hegemonijska sila – da uživa nerazmjerno više moći od drugih te da vlastitom silom (prevagom) nameće svoju volju. Ravnoteža moći kao funkcionalno rješenje političkih problema lako se može zamijeniti za neka prirodna i spontana uspoređivanja koja su se događala kroz povijest. Kao ideja vodilja karakteristična je za otprilike tristotinjak godina pretežito europske povijesti, a u drugom obliku relevantna je i danas. Kako je balansiranje izgledalo u praksi pokazuje nam povijest – glavno rješenje nalazilo se u savezništvima privremenoga karaktera ako određena država nije bila u stanju povećati vlastitu moć. Priroda nekih povijesnih savezništava iznenađuje, neka bi se u radikalnijim domaćim krugovima zemalja u pitanju mogla interpretirati čak i izdajničkim i nečasnim. Četiri velike povijesne koalicije (dvije protiv Napoleona i dvije u svjetskim ratovima) raspale su se nakon pobjede što samo upućuje na pragmatičnost država u pristupanju rješenjima koja omogućuju njihov opstanak, koji pak je temeljni interes svake države. Kao što je primjetno, „zdravlje“ pojedinih država ovisilo je o mehanizmu ravnoteže moći, samo zato što je kao rješenje nametnuto uzročno-posljedičnim slijedom okolnosti. U prvom redu to su bili ustaljeni obrasci ponašanja – rat kao nastavak politike koja nije mogla

biti ostvarena drugim sredstvima te mentalitet državnika koji je bio oblikovan specifičnim vremensko-prostornim kontekstom.

Za primjer, francuska dominacija na kontinentu urušila se nakon kraja koncepcije podijeljenosti Središnje Europe i slabe Njemačke, koja je bila glavni princip francuske vanjske politike od uspona Richelieua 1624. godine do Bismarckova proglašenja Njemačkog Carstva 1871. godine koje se dogodilo nauštrb Francuske. Prema Kissingeru (2015), za vrijeme Bismarckove vladavine, vodeća doktrina Njemačke bila je držanje Francuske u podređenom položaju, također stupanjem u pomno odabrana savezništva. Ideja uravnoteživanja moći sama se, gotovo intuitivno, nametnula kao logično i pragmatično rješenje problema ekscesivne moći jedne strane, počivajući na intuitivnoj „jači-tlači“ pretpostavci. Ovakav jednostavan koncept se, prema brojnim teoretičarima, pokazao i pogubnim za europski poredak kakav je postojao sve do početka Prvog svjetskog rata, upravo zbog gotovo isključivog fokusiranja na element moći. Ravnoteža moći pokazala se upitno korisnim alatom u rješavanju svih kompleksnosti i premreženosti sustavno-strukturalnih i sustavno-procesnih problema s kojima se države suočavaju u sustavu.

Ponajprije tu su anarhična struktura poretka i opasnost od krive procjene kapaciteta i ambicija suprotstavljene strane te upitna racionalnost države – zajednice – vodstva. Konstantna težnja uravnoteživanja moći nije proizvela zadovoljavajući *status quo* te je tako pogonila nove sukobe u kojima su nezadovoljni potraživali zadovoljštinu. Težnja ostvarivanja hegemonije i unipolarnosti poretka pokazala se prevladavajućom. Nakon uvodnih sukoba europskih država dvadesetog stoljeća koji su se ogledali u (pre)otimanju teritorija, svijet se ubrzanim korakom približavao „ratu koji će završiti sve ratove“. Među ostalim, sukobu višestoljetnih carstava čiji su neminovni raspadi predstavljali akutni problem doba. Velik dio kritike zato je upućen uravnoteživanju moći kao jednom od krivaca nastanka ratova, a također predstavlja jedan od faktora koji su izazvali Prvi svjetski rat, ponajviše za liberalističke istraživače međunarodnih odnosa.

4. KRITIKA NASTANKA „VESTFALSKOG MODELA“ KAO POJMA U DISCIPLINI MEĐUNARODNIH ODNOSA

U ovome poglavlju valja se pozabaviti kritikom nastanka „vestfalskog modela“ kao pojma provjeravajući njegovu genezu, ali i njegove teorijske održivosti nakon nastanka. Za početak, Benno Teschke (1999), koji je posvetio svoj istraživački rad „mitu“ iz 1648. godine, pristupajući ovoj temi s pozicija marksističke tradicije međunarodnih odnosa, vrlo bitnom smatra konstruktivističku kritiku neorealističke teorije Johna Ruggieja prema kojoj neorealizam možda i uspijeva objasniti načine funkcioniranja modernog sustava država, no ne i specifičnosti predvestfalskih poredaka. Međutim, on kritizira njegove pristupe i zaključke, pokazujući koliko ozbiljno shvaća njezinu važnost jer uviđa neke od problema koji prijašnjim teorijama nisu bili dotaknuti.

U Ruggijevoj teoriji on prepoznaje samo jednu veliku sustavnu promjenu – od srednjovjekovne do moderne. Za njega to znači da propušta spoznati da je nakon srednjovjekovnog sustava uslijedio rano-moderni apsolutističko-dinastički sustav država koji se s vremenom transformirao u pravom smislu riječi, u moderni međunarodni poredak. Ovaj izostanak spoznaje o međukoraku u promjeni sustava za Teschkea (1999) dovodi do redukcije dviju transformacija u jednu i neprepoznavanjem *sui generis* karaktera ranih modernih sustava dinastičkih država, potičući time stapanje „vestfalskog poretka“ s modernim sustavom država.

Upravo ovdje Teschke (1999) smatra da se stvorila nemogućnost za shvaćanjem i objašnjavanjem društvenih procesa koji su doveli do stvaranja modernog sustava država. U njegovu osvrtnu pronalazi se potencijalan odgovor zašto u prevladavajućoj literaturi ne postoji jasan pregled razvoja međunarodnog poretka suverenih država i zašto gotovo svaki narativ o tome počinje i završava s Vestfalskim mirom, poretkom ili sustavom te u ovom radu već nekoliko puta navedenim principima koji uz njih dolaze. Dominantna (neo)realistička škola međunarodnih odnosa, najzaslužnija za perpetuiranje mita o Vestfaliji, osim strukturalne, nije pronašla drugu odgovarajuću perspektivu kojom bi na jasan način objašnjavala procese koji su doveli do ustanovljavanja modernoga međunarodnog poretka.

Izvore krive interpretacije vestfalskih događaja Teschke (1999) pomno identificira na više mjesta. Ovi izvori pomogli su u proliferiranju iskrivljenog pogleda na ove događaje, a kasnije i pomogli u širenju iskrivljene primjene vestfalskih principa i perspektiva na događaje u međunarodnim odnosima. Za početak navodi kako se interpretacije vestfalskih događaja u

perspektivi međunarodnih odnosa generalno oslanjaju na često nekritičkom prihvaćanju tradicionalne historiografske građe o apsolutizmu – ovo je fenomen i konzistencija koja je također bila predstavljena u ranijim dijelovima ovoga rada prikazivanjem temeljnog narativa o vestfalskim događajima kod različitih autora. Kao što Teschke (1999) navodi u petom poglavlju, veći dio ove literature je upitan, ako ne i zastario.

S druge strane, (neo)realističke tradicije imaju tendenciju koristiti se teorijama o modernoj državi koje vuku korijene od one Maxa Webera. Što se tiče formiranja modernih država, pak, često se služe teorijama koje vuku korijene od Otta Hintzea. Ovdje se praktički nastavlja niz distorziranih narativa jer su i ove klasične sociološke interpretacije već bile krivo temeljene na starijoj historiografskoj tradiciji. Također, pregledom literature nazire se tendencija istraživača međunarodnih odnosa fokusiranju na vanjska obilježja suvereniteta poput „državnog monopola na nasilje“, ekskluzivnu teritorijalnost, pravo na kreiranje autonomne vanjske politike i sl., isključujući pritom ništa manje bitan Weberov teorijski doprinos koji je bio fokusiran na unutarnje značajke suvereniteta.

Za Teschkea (1999), upravo je ovaj apstrakcijski odmak od Weberove unutarnje definicije moderne države koja je obmanula oboje, stariju historiografsku tradiciju o apsolutizmu, kao i suvremeni diskurs u disciplini međunarodnih odnosa o apsolutističkoj epohi. „Kronološko razdvajanje u određivanju nastanka moderne države u Europi, što je posljedica nerazlikovanja između vanjskog i unutarnjeg suvereniteta, stvorilo je optičku iluziju“ (Teschke, 1999, 38). On zaključuje: „ovo je iluzija discipline međunarodnih odnosa; ovo je njezin temeljni mit“ (Teschke, 1999, 38). On ustvari proizlazi iz međusobno poklapajućih zaključaka o „modernom“ karakteru Vestfalije koje su donijeli autori čije su premise građene na istim temeljima. Zbog toga se Teschke opredjeljuje za uzimanje u obzir Weberove definicije unutarnjeg suvereniteta i njegovom reinterpetacijom na temelju marksističkog pogleda prema odnosima društvene svojine teži doći do valjanog shvaćanja kako je 1648. godina promijenila sustav država i poredak.

Što se tiče divergencije između teorije i političke prakse, u svojem istraživanju i radu o vestfalskom sustavu „Compromising Westphalia“ (1995), Stephen D. Krasner bavi se pitanjima na koje je sve načine ovaj sustav bio (i na koje će načine biti) kompromitiran te pretpostavlja i diskutira zanimljive teze poput toga da je ovaj model ujedno i opstajao, ali i bio često kršen, da je kompromitiranje Vestfalije „nekada i najbolji način za ostvariti mir i stabilnost“ (Krasner, 1995, 181), kako valja priznati da je ovaj model krhak i sl. Krasner

(1995) smatra kako se kompromitiranje temeljnih principa vestfalskog modela događa na četiri načina: konvencijama, sklapanjem sporazuma, prisilama i nametanjem.

Kao definiciju vestfalskog modela, ustvari suverenosti, koja se s njim izjednačava, uzima „institucionalno uređenje za organiziranje političkog života koje se temelji na teritorijalnosti i autonomiji“ (Krasner, 1995, 119). Pritom se podrazumijeva da države postoje na specifičnim teritorijima te unutar njih postoje domaći politički autoriteti koji su jedini arbitri legitimnog ponašanja i koji vladaju stanovništvom na tom teritoriju te im vanjski faktori ne smiju nametati svoj autoritet. Ovakav pogled na suverenost i vestfalski model kritizirao je Teschke, no sa stanovitom sigurnošću može se reći da je ovakav pogled i najviše uvriježen kako u političkom diskursu, tako i u praksi.

Iako Krasner (1995) priznaje da je velik dio onoga što se događa u međunarodnim odnosima konzistentan s vestfalskim modelom, ipak navodi kao činjenicu da su kršenja principa teritorijalnosti i autonomije bili prije i poslije Mira u Vestfaliji, „trajne karakteristike međunarodnog sustava“ (Krasner, 1995, 123). U objašnjavanju vektora djelovanja koji kompromitiraju suverenitet neke države sukladan vestfalskom poimanju, Krasner (1995) se koristi modalitetima koji se razlikuju prema tome daju li ishod u vidu Pareto poboljšanja ili ne te jesu li kontingentna ili ne. Primjerice, on drži da su konvencije i sporazumi primjer Pareto poboljšanja jer iz njih barem jedna strana izlazi s boljim ishodom a da druga strana nije u gubitku. Prisila i nametanje, pak, uvijek ostavljaju jednu stranu u gubitku. Ugovori i prisila primjer su kontingentnog ponašanja jer djelovanje jednog vladara ovisi o djelovanju drugoga, dok se u konvencijama i nametanju ne pronalazi kontingentno ponašanje.

Pod konvencijama Krasner (1995) smatra sporazume u kojima se vladari obvezuju slijediti određene domaće politike te izlagati svoje politike vanjskom nadzoru. Naravno, ovaj akt je dobrovoljan. Kao jedan od najrasprostranjenijih načina na koji konvencije mogu kršiti vestfalski model Krasner (1995) navodi sporazume o ljudskim pravima. Događaju li se zaista takva kršenja ili ne, prema njegovu mišljenju, to ovisi o tome mijenjaju li konvencije koncepcije legitimnosti koju nose domaće grupe ili stvaraju li mehanizme nadziranja ili čak provođenja, koji kompromitiraju autonomiju. Središnja Krasnerova (1995) misao kojom se ovdje vodi prema poimanju narušavanja vestfalskih oblika suverenosti je razina utjecaja koju vanjski faktor(i) ima(ju) prema poimanju nečije domaće legitimnosti. Na primjer, ako potpisivanje sporazuma o postupanju s manjinama ne mijenja unutarnje poglede prema ovoj temi, niti stvara mehanizme nadziranja i provođenja, nema govora o kršenju vestfalskog

modela jer se ne bi promijenila mogućnost vladara ili vlasti za primjenjivanjem vlastitog autoriteta. S druge strane, vestfalski model bi se kršio ako bi potpisivanjem takvog sporazuma omogućilo postojanje struktura vanjskih autoriteta ili ako bi se mijenjale unutarnje koncepcije legitimnog ponašanja.

Pod ugovorima Krasner (1995) smatra sporazume između legitimnih autoriteta dviju ili više država i međunarodnog aktera poput međunarodnih financijskih institucija, koji su međusobno prihvatljivi, ishod im je Pareto poboljšanje i kontingentnog su karaktera. Za razliku od konvencija, ugovori mogu narušavati vestfalski model i podvrgavanjem domaćih institucija vanjskim utjecajima ili stvaranjem institucionalnih sporazuma koji nadilaze nacionalne granice. Najočitiiji primjeri ovakvog narušavanja vestfalskog modela je postojanje i funkcioniranje Europske unije, koja kao *sui generis* ekonomsko-politička zajednica zadaje probleme uvriježenim teorijama državnosti i suverenosti zbog svojih unikatnih karakteristika. Europska unija savršen je primjer kako se države ili odriču dijela svojega suvereniteta ili ga pak dijele, što je s jedne strane i dokaz kako postojanje apsolutnog suvereniteta nije moguće.

Primjerice, Europska unija zadržava ekskluzivan politički autoritet u području carinske unije, natjecateljskog prava, monetarne politike itd., dok se suverenost dijeli u pitanjima unutarnjeg tržišta, okoliša, zaštite potrošača, ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije itd. Europska unija zapravo ima visoko razvijen sustav međusobnog miješanja u domaće poslove, od visoko-prioritetnih političkih pitanja+ do svakodnevnih, što se ogleda u, primjerice, procesima regulacije i standardizacije, kao što je npr. uvođenje standardiziranog punjača za mobilne uređaje. Razlozi pristupanja i ostanka u Europskoj uniji različiti su, kao što su i različite države članice. Međutim, svima je zajedničko dobrovoljno pristupanje, što može bitno indicira da je državama članicama važnija suradnja i institucionalizirana međuovisnost, nego suverenost i samodostatnost. U strogom vestfalskom smislu, jedine države članice koje zadržavaju suverenost su Francuska i Njemačka koje kao najmoćnije države svojom snagom garantiraju opstanak institucija Europske unije.

Što se tiče prisile i nametanja, one se razlikuju od konvencija i sporazuma utoliko što u njihovu slučaju jedna strana uvijek izlazi s gubitkom te u njima uvijek postoji asimetrija moći. Često mete prisile i nametanja od neke države žele zadržati *status quo* pojedinog pitanja, a njihovi napadači ga žele eliminirati kao političku opciju. Prema Krasneru (1995), prisila se događa kada vladar(i) jedne države prijete uvođenjem npr. sankcijama (postoje i drugi oblici prisile koji su slabijeg intenziteta ili suptilniji) ako druga strana ne kompromitira

svoju autonomiju. Nametanje pak se može promatrati kao znatno unaprijeđenija verzija prisile i cilj nametanja je natjerati državu metu da učini ono na što inače ne bi pristala. Ono se događa kada je postojeća ili nadolazeća vlast toliko slaba da jednostavno nema izbora nego prihvatiti nametnute strukture moći, politike ili osoblje koje vrši nametanje, ili se suočiti s eliminacijom kao krajnjom posljedicom.

Krasner (1995) razlikuje dva modaliteta prisile i nametanja. Kada se ona provode naspram uspostavljenih država, krši se i međunarodno pravo i vestfalski koncept suverenosti. Kada se vrše naspram budućih vlasti ili vladara, ili još uvijek neuspostavljenih država, krši se vestfalski model, zato što je autonomija države u usponu ograničena, ili ograničava od vanjskog faktora. Kršenje međunarodno-pravnog pojma suverenosti ne događa se zato što se ono odnosi samo na države koje su uspjele osigurati međunarodnu priznatost (prava na ulazak u sporazume s drugim državama).

Ekonomске sankcije najrašireniji su oblik prisilnog mijenjanja politika i stavova prema ciljanoj državi. Posljednji primjeri su primjerice američke ekonomske sankcije usmjerene prema iranskoj državi u prvom redu zbog njihova nuklearnog programa, američke sankcije Rusiji koje doduše nisu izravno usmjerene prema političkoj vlasti, već prema drugim entitetima (poput poduzeća koja sudjeluju u izgradnji plinovoda), zbog niza razloga, izgradnje plinovoda koji predstavlja geostrateški problem, „gušenje“ slobode govora i djelovanja, aneksija Krima itd., sankcije Europske unije prema Ruskoj Federaciji zbog „destabilizacije“ Ukrajine i nepoštivanja Minskog protokola, sankcije Europske unije prema Bjelorusiji zbog nedemokratskih izbora i kršenja građanskih prava, sveobuhvatne sankcije Ujedinjenih nacija i Europske unije prema Sjevernoj Koreji u cilju poduzimanja mjera u sprječavanju proliferacije oružja masovne upotrebe i sl. U povijesti je također bilo vrlo istaknutih primjera korištenja sankcija. Primjerice, Ujedinjenog Kraljevstva protiv boljševičkog režima u Sovjetskom Savezu, pokušaj vlade Sjedinjenih Američkih Država da uklone argentinskog Juana Perona, kolektivne sankcije usmjerene prema Južnoafričkoj Republici radi ukidanja apartheida itd.

Kao neki od najdugovječnijih primjera prisile i nametanja, Krasner (1995) navodi primjere stremjenja da se pod patronatom moćnih država u državama koje su proizašle iz Otomanskog i Habsburškog Carstva u devetnaestom i dvadesetom stoljeću osiguraju prava manjina. Način na koji je ovo bilo izvedeno svojevrsna je ucjena – u zamjenu za međunarodno priznanje, države daju garanciju za poštovanja manjinskih prava. Sličan

primjer viđen je i u modernoj hrvatskoj povijesti usred diplomatsko-političkih napora u ostvarivanju međunarodne priznatosti Republike Hrvatske. U Berlinskom sporazumu iz 1878., u kojima su se usklađivala pitanja o državnosti Crne Gori, Srbiji i Bugarske, stoga je pisalo: „sloboda i ispovijedanje svih oblika štovanja će biti zajamčena svim osoba koje pripadaju (Crnoj Gori, Srbiji i Bugarskoj)...“ (Jelavich i Jelavich, 1977, 50-52; 68-72, 156). Naravno, navedene države mogle su i odbiti ovaj zahtjev i direktno miješanje u unutarnje poslove, međutim, međunarodno priznanje uz ovu proviziju značilo je znatno više nego izostanak priznanja u danim političkim okolnostima.

Mnogobrojni su razlozi zašto se kompromitiranje uvriježenoga vestfalskog modela događa. Neke države čine to same i svojevrijedno, neke trpe miješanje u svoje unutarnje poslove, a neke vrše pritisak na druge. Povijest govori kako se nerijetko države pronalaze i u kombiniranim scenarijima, kao (iz)vršitelj i kao trpitelj ovih radnji. Kompromitiranje vestfalskog modela od moćnijih država pretežito se događa iz realpolitičkih motiva poput kontrole određene države radi čuvanja balansa moći u široj regiji i sličnih poriva i potreba koje se dnevno-politički zgodno mogu uglaviti pod termin „nacionalnih interesa“. Slabije države ovakve napade na vlastitu suverenost u vestfalskom smislu obično trpe u minimalnom smislu zbog olakšavanja vlastitih međunarodnih odnosa (integriranje u međunarodnu zajednicu, olakšavanje trgovine i sl.), a u maksimalnom smislu zbog opstanka vlastite državnosti. U svakom slučaju, upravo zato što postoji cijeli niz mogućnosti (poput četiri temeljna koje navodi Krasner) kako kompromitirati nečiju vestfalsku suverenost, što uključuje miješati se u poslove i nametati različite oblike autoriteta, jasno je da većina država u modernom poretku nisu u potpunosti kompatibilne s vestfalskim modelom suverenosti te je samim time i nazivanje poretka vestfalskim proturječno.

4.1. Povijesna neutemeljenost

Jedan od elemenata „Vestfalskog mita“ posebno je lako demistificirati, već na prvi pogled u sadržaj samih sporazuma (Bonn, n.d.). Riječ je o uvjerenju da je država potvrđena i promovirana kao temeljna jedinica međunarodnog (europskog) poretka. Međutim, obraćanjem pozornosti na uvodni dio sporazuma jasno je kako su oni dogovoreni između vladara, a ne država: „Mirovni sporazum između Svetog Rimskog Cara i francuskog Kralja i njegovih saveznika“.

Iz ovih uvodnih redova iščitavaju su bitni socio-politički koncepti koji su vladali onodobnom društvenom i političkom zajednicom, poput časti i ugleda. Čast i ugled standardi su koji su uređivali hijerarhiju unutar društava te u političkom smislu služili su kao svojevrsna legitimacija za posjedovanje i vladanje. Odlika političkih zajednica u vrijeme sklapanja Vestfalskog mira bila je njihovo personificiranje – likom njihovih vladara i vladarica skupa s čašću i ugledom. Ova odlika indicira nerazvijenost samostalnog koncepta „države“ i daljnju prevladavajuću ulogu vladara kao glavnih aktera u poretku.

Također, ono što odražavaju podugačke titule svih navedenih vladara je komplicirana mreža međusobnih odnosa moći između sudionika tadašnjega međunarodnog poretka. Različiti vladari zadržavali su različita prava na vladanje i različite stupnjeve prava nad kontrolom aktivnosti različitih teritorija. Utoliko se i nazire zaključak kako su predmetni teritoriji i različita prava na vladanje i kontrolu promatrani više kao (dinastičko) privatno vlasništvo vladara nego koherentan politički sustav koji je sposoban konceptualizirati „nacionalni interes“ koji koristi i široj društvenoj zajednici.

Jasno je stoga kako država nije mogla biti potvrđena kao temeljna jedinica međunarodnog poretka, jer ona zapravo tada nije ni postojala, barem ne u modernom ili u modernijem smislu s kojim se dovodi u vezu. Ovoj tezi u prilog govore i podaci o „teritorijalnim“ dobicima „državama“ u sporazumu. Oni nisu bili dobici u smislu dobivanja „potpune“ kontrole nad teritorijem i inkorporiranjem teritorija u vlastiti politički sustav. Već su bili dobici u smislu dobivanja prava i stavljanja pod kontrolu određenih aktivnosti; kao npr. crkvenog djelovanja, prometa i ubiranja poreza.

I sami ratovi koji su obilježavali srednjovjekovno doba oko Vestfalskog mira bili su okarakterizirani dinastičkim borbama. U određenom smislu, oni se mogu promatrati i kao međuobiteljski i unutarobiteljski, jer su kroz vrijeme vladajuće europske dinastije bile više ili manje u krvnom (i drugom) srodstvu (što je potrajalo do Prvoga svjetskog rata) – upravo zato što su ženidbe među vladajućim plemenitašima bile dominantna strategija jačanja moći vlastitih dinastija, ostvarivanjem i polaganjem prava na različite teritorije.

Analizira li se sami sadržaj mirovnih sporazuma dogovorenih u Vestfaliji, neće se naći puno dokaza za uvjerenje kako je ovaj Mir bio prijelomna točka u razvoju međunarodnog poretka. Sami dokumenti doveli su do kraja Tridesetogodišnji rat koji je zaista bio jedan od najvećih u

povijesti i koji je odnio brojne živote, posebice u centralnoj Europi i njemačkim državama. Ovi su mirovni sporazumi ustvari zbroj kompliciranih odredbi i dodjela o raznim dinastičkim potraživanjima prava, podjelama teritorija, prakticiranja vjere i na kraju krajeva, možda i najvažnije, samog definiranja ustava Svetog Rimskog Carstva. Specifičan problem na ovim pregovorima bio je kako će Carstvo, kao gubitnik rata, „zadovoljiti pobjedničku stranu koju su činile Francuska i Švedska“ (Ward, 1907).

Iako su na mirovnim pregovorima sudjelovale delegacije više država, sporazumi koji su proizašli iz njih nisu bili paneuropskog karaktera, kako se to često shvaća u preuzetom narativu. Vestfalski mir bio je dogovor između triju strana – Svetog Rimskog Carstva i kralja Francuske (Munster) te između Svetog Rimskog Carstva i kraljice Švedske (Osnabruck). Kako navodi Osiander (2001), velik dio oba sporazuma sadržajno je identičan te ključno, bavi se unutarnjim poslovima Svetog Rimskog Carstva. Jasno je kako namjera Vestfalskog mira uopće nije bila uspostava širega, europskoga međunarodnog poretka. Što se tiče suverenosti, Osiander (2001) argumentira kako su sporazumne strane izvan Carstva svoju neovisnost shvaćale kao jasnu, „neprijepornu stvar“, kao i drugi sudionici događaja (Osiander, 2001, 267). Jer, nitko prije, ni za vrijeme rata nije osporavao neovisnost drugih, niti vojno prijetio. S druge strane, popularno uvjerenje tvrdi kako je Vestfalski mir omogućio neovisnost Nizozemskoj i Švicarskoj. Činjenica je kako se sporazumi uopće ne bave Nizozemskom, niti su Nizozemci na kongresu pretpostavljali pitanje svojega odnosa s Carstvom. Pitanje švicarske autonomije unutar Carstva pak u praksi nije bilo upitno. Također, desetljećima nakon najmanje dva švicarska kantona sadržavala su reference na Sveto Rimsko Carstvu u njihovoj zakletvi građanstva (Stadler, 1998). Suprotno popularnom mišljenju, careva moć nije propadala nakon 1648. I nakon mirovnih sporazuma, on je zadržao središnju poziciju u politici. Imao je značajan utjecaj nad Reichstagom te je mogao staviti veto na bilo koju njegovu odluku.

Opći je problem na mirovnim pregovorima pak bio kako pronaći način da se umire vjerski nemiri koji su razdirali Europu i podrivali stabilnost kontinenta. Kako navodi Osiander, „ideal je bilo rješenje koje bi bilo definitivno i konačno, vraćanje javnog mira u (Sveto Rimsko) Carstvo i ako je moguće, proširivanja istog na Europu u cjelini“ (Osiander, 1994, 43). Ključna ideja 1648. godine bila je, dakle, mir, a ne samoodređenje i/ili suverenost. U ovom smislu, cilj vestfalskog poretka bio je u mnogočemu „resetiranje“ ili povratak na pred-

ratni *status quo*, doduše s novim provizijama zbog poraza u ratu. On nije bio prijelomni, ili ključni trenutak u razvoju koncepta međunarodnog poretka suverenih država koji je uveo bitne, moderne inovacije, već naprotiv. Sadržaj mirovnih sporazuma obiluje izrazima poput povratka (na), ponovnog postavljanja i sl. Neke od bitnih principa koji su državama trebali omogućavati nemiješanje u poslove i veću autonomiju (pa i suverenost) vestfalski je poredak unazadio.

Primjerice, poznati princip prema kojemu vladari sami biraju vjersku pripadnost svojih teritorija – „*cuius regio eius religio*“ također nije nastao Vestfalskim mirom, niti se kao takav u sadržaju mirovnih sporazuma spominjao. Ovaj princip uveden je gotovo stoljeće prije, Mirom u Augsburgu 1555. i vrijedio je jedino unutar poretka Svetog Rimskog Carstva. Suprotno uvriježenom narativu, ovaj princip je bio praktički povučen Vestfalskim mirom i zamijenjen pravilom o vraćanju vjerskih odanosti u godinu 1624., što je također direktna intervencija u teritorijalnu distribuciju između različitih vjera. Krasner u svojoj knjizi gdje poima suverenost kao „organiziranu hipokriziju“ (1999) navodi da vestfalski sporazumi nisu sankcionirali pravo vladara da čine što god žele po pitanju prakticiranja vjere unutar vlastitih teritorija. Važno je istaknuti da su navedeni „uvjeti mira vrijedili samo za Sveto Rimsko Carstvo“ (Krasner, 1999, 81) te da npr. preobraćeni vladari nisu mogli nametnuti svoju vjeru.

Najvažniji element uvriježenog mišljenja o „Vestfalskom mitu“, koji upravo i potencira najbitniju komponentu Vestfalskog sustava jest da su iz Mira proizašle klauzule koje potvrđuju prava državama da imaju vlastitu vanjsku politiku i da ulaze u savezništva, koje se mogu interpretirati kao potvrda neovisnosti i/ili suverenosti. Ovo pravo se navodno potvrđuje u drugom paragrafu članka 8., 2 (IPO): „...svaki od posjeda Carstva će slobodno i zauvijek uživati pravo na stvaranje savezništava između sebe, ili sa strancima, za očuvanje i sigurnost svakoga od njih...“. Međutim, pregledom sadržaja sporazuma ispostavlja se kako je ovo bio slučaj koji je vrijedio samo za zemlje unutar Svetog Rimskog Carstva, što se nazire u nastavku paragrafa istoga članka: „pod uvjetom da ti savezi ne budu ni protiv cara niti Carstva, ni javnog mira, niti osobito protiv ove *transakcije*...“.

Ova povijesna zabuna, a kasnije i zabluda još je nejasnija pogledom na zadnji dodatak paragrafa koji govori o navodnim pravima na suverenitet. „...I da budu učinjeni bez predrasuda u svakom od pogleda prema zakletvi kojom je svaki od njih vezan za cara i carstvo.“ Upravo zadnja rečenica čini bilo koji daljnji argument o potvrđivanju vanjskog

suvereniteta suvišnim. Iz nje je jasno kako je ovo pravo, uz jasne uvjete, dano vladarima koji su direktno podređeni caru. Stoga nema govora o postojanju neovisnih suverenih jedinica. Štoviše, kako i navode razni istraživači ove teme, „provizije“ o kojima je riječ također nisu bile novitet, već su postojale od prije. Krasner primjerice navodi da su „jače Njemačke države provodile neovisne vanjske politike i prije mirovnog sporazuma“ (Krasner, 2001, 38-39), navodeći primjere Schmalkaldenenske lige koju su činile šest protestantskih prinčeva i deset gradova koji su bili u kontinuiranom kontaktu s Danskom, Engleskom i Francuskom. Protestantski prinčevi kasnije su potpisali sporazum savezništva s francuskim kraljem 1552. godine. Nova protestantska alijansa, „Unija“, nastala 1608. godine sklopila je konkretne dogovore s Engleskom, Francuskom i Nizozemskom itd.

Tumačenje prema kojemu su države u Vestfalskom sustavu međusobno formalno priznavale suverenitet i time svojevrsan paritet između sebe, također je upitan. S obzirom na to da su na međunarodnu politiku i na sami međunarodni poredak direktno utjecale sheme dinastičkog rangiranja, principi odricanja i uzmicanja pred drugim dinastijama i monarhijama, osobito na javan i formalan način zasigurno nisu bili poželjni načini postupanja u vanjskim odnosima. Jedan od najvećih nesporazuma koji Vestfalski mir pretvara u „Vestfalski mit“ je krivo tumačenje pojma *landeshoheit*. Naime, kako navodi Osiander (2001), Sveto Rimsko Carstvo nije imalo središnju vlast, ni prije ni poslije 1648. godine i ispravno ga je promatrati „kao režim, a ne državu“ (Osiander, 2001, 272). Na ovome mjestu potrebno je razjasniti nekoliko činjenica o Ustavu Carstva. Naime, unutar teritorija carskih imanja („Imperial Estates, „Reichsstande“) vladali su prinčevi i slobodni gradovi. Ovo pravo, koje se naziva *landeshoheit*, a koje doslovno znači „teritorijalna jurisdikcija“ (Osiander, 2001, 272), bilo je potvrđeno u oba sporazuma, u Sporazumu iz Munstera (62, 65) i Sporazumu iz Osnabrucka (članci 8.1. i 8.4.).

Kako navodi Osiander (2001), u kasnijoj literaturi o ovim sporazumima na engleski jezik se ovo pravo prevodi kao „teritorijalna suverenost“ te vjerojatno otuda nastaje i uvjerenje kako je Vestfalski mir inaugurirao ovaj princip u međunarodne odnose i učinio ga jednim od temeljnih elemenata Vestfalskog sustava. Međutim, ovako je Johann Jacob Moser, autoritet u pitanjima njemačkog ustavnog prava iz osamnaestog stoljeća definirao *landeshoheit* carskih imanja: „pravo koje se na njih odnosi i osnažuje ih u njihovim zemljama i područjima za naređivati, zabranjivati, proglašavati, poduzimati ili izostavljati sve što ... odnosi se na bilo kojeg vladara, sve dok njihove ruke nisu vezane zakonima i tradicijama carstva, ugovorima s

njihovim lokalnim posjedima i podanicima, njihovim davnim i dobro uspostavljenim slobodama i tradicijama i slično“ (Moser, 1745, 492-493).

Ova definicija govori o dvostrukom ograničavanju autonomije unutar *landeshoheit* prava. Prvotno je ograničenje vanjsko – zakonima Carstva, a drugo je unutarnje – kroz ustavne sporazume unutar različitih teritorija. Carska imanja nisu se sama mogla osloboditi ovih ograničenja, upravo zato što je mijenjanje zakona Carstva zahtijevalo pristanak većine od barem dva od tri vijeća Reichstaga, kao i samoga cara. Recipročno, vlada nije mogla nametati svoje ustavne promjene carskim imanjima bez pristanka reprezentativnih tijela tih teritorija (Osiander, 2001, 272); što upućuje na razvijen stupanj autonomije, baš kao i kod spornog „prava na sklapanje savezništva“ (koje se krivo čita kao pravo na stvaranje vlastite vanjske politike), međutim ne i one „apsolutne“, što bi podrazumijevalo postojanje „suverenosti“.

Suprotno uvriježenim mišljenjima i „istini“ o njegovoj važnosti, Mir u Vestfaliji bio je u stvarnosti u mnogočemu proturječan. Valja istaknuti da najvažniji element Vestfalskog sustava, suverenost, kao koncept nije nigdje bio izložen u sadržaju sporazuma niti suverenitet bilo koje od strana nije bio potvrđivan. Zaključno, Vestfalski mir zasigurno nije teritorijalnu državu učinio kamenom temeljcem modernih državnih sustava, jer takav koncept nije ni postojao. Također, nije bio ni epohalan, ni jasan odmak od starih „načina“ provođenja međunarodnih odnosa, jer je više bio usmjeren održavanju mira, dakle *statusa quo* i stvaranja privremenog poretka, vraćajući neke od njegovih bitnih postavki na prijašnje stanje. „Države“ nisu dobile pravo na suverenu vlast nad svojim teritorijem u modernom smislu, niti su jasno međusobno priznale unutarnje strukture i vjersku orijentaciju. Isto tako, Vestfalski mir nije učvrstio princip teritorijalne suverenosti u međunarodnom sustavu jer je njegovo formaliziranje uslijedilo tek stoljećima nakon.

4.2. Opstanak „mita“

Opstanak „mita“ duguje se, slično kao i u pojavi ideje o postojanju poretka suverenih država, realnim političkim potrebama – međutim, ovoga puta u uže propagandne svrhe. Kao imperijalna dinastija, Habsburzi su dugo bili očiti pretendenti na najviše razine kršćanskoga društva, imajući na svojoj strani tradiciju i legitimitet. Također, korištenjem „meke moći“ u vidu sklapanja dogovorenih brakova između kraljevskih dinastija, osigurali su si brojne posjede koji su bili veći od onih koje su posjedovali rivali. Međutim, možda i najvažniji

faktor habsburške moći bio je prestiž kraljevskih titula koje su u onovremenoj aristokratskoj političkoj kulturi bile najvažnije vrijednosti. Do tih vrijednosti nije bilo lako doći s obzirom na to da se do prestižnih titula dolazilo pravom nasljeđa ili drevnim običajima koji su u društvu bili snažno institucionalizirani.

Suprotno tome, Francuska i Švedska u rat su donijele moć. Švedski kralj je imao nešto manje od milijun podanika, usporedivo s vladarima Saksonije i Bavarske. Međutim, on je imao i karizmu, francusku pomoć i ideologiju koja je služila svrsi – bio je branitelj protestantske vjere. Kako je Francuska bila katolička monarhija, njezin kardinal Richelieu nije imao takvu vrstu ideologije pri ruci. No, njegov je kralj „imao znatno više podanika nego bilo koji drugo kršćanski vladar, uključujući samoga cara i španjolskog kralja, čiji su teritoriji također bili manje kompaktni“ (Osiander, 2001, 263).

Kao ni Šveđani, ni Francuzi nisu imali moralni imperativ obrambenog rata, kao ni prestiž ili legitimitet druge strane, njihov je motiv (poziv) za rat morao imati barem prizvuk valjanog opravdanja. Obje su krune stoga službeno opravdavale svoju intervenciju u Njemačkom ratu tvrdeći da su prinčevi carstva u opasnosti od pokoravanja caru te da je jačanje habsburške pozicije ujedno i prijetnja drugim akterima izvan Carstva (Osiander, 2001, 263). Osiander (2001) navodi kako se savjetnik švedskog kralja Johan Adler Salvius koristio kao glavnim argumentom navodnu habsburšku zavjeru za stvaranje „univerzalne monarhije“ u promicanju švedskih interesa.

Čak i desetljeće nakon, ususret mirovnim pregovorima koristio je upravo isti argument. Francuska i švedska strana u to vrijeme slale su svoje diplomate njemačkim prinčevima upozoravajući ih ponovno o habsburškim idejama „apsolutne dominacije“ i „univerzalne monarhije“ te njihovoj zloj sudbini ako ne podrže francusko-švedske napore da ih zaštite. Sudeći po ondašnjim francuskim zapisima, njemački prinčevi nisu ozbiljno shvaćali ovakve pokušaje. Salviusov „spin“ imao je zapravo ulogu u odnosima s javnošću – on je znao da je bolje imati ikakav temelj za svoju propagandnu djelatnost, nego nikakav. Gradeći svoj diskurs oko navodnih „namjera“, bilo je lako izgraditi uvjerenje koje je gotovo podjednako teško i osporiti i potvrditi.

Usponom više-manje otvorenih nacionalističkih težnji i ideja državnosti u devetnaestom i dvadesetom stoljeću te uspostavom novih povijesnih diskursa i „istina“ koji su služili novim

političkim ciljevima, bilo je jednostavno nadograditi se na propagandnu ostavštinu prijašnjih stoljeća. U očima ondašnjih povjesničara, Danci, Nizozemci, Francuzi i Šveđani su se zaista branili te nesebično pomagali drugima. U nacionalističkom okviru, habsburška dinastija teško je nalazila simpatizere – jednostavno jer nije imala nacionalan element u svojem temelju. Utoliko su primjerice njemački povjesničari objašnjavali neuspjeh stvaranja njemačke nacionalne države prekomjernim ambicijama Svetog Rimskog Carstva (Osiander, 2001, 264).

Ključan trenutak u perpetuiranju ovoga ustvari ratnoga propagandnog diskursa, kako to prepoznaje Osiander, događa se 1948. kada Leo Gross (koji se na prvom mjestu bavio međunarodnim pravom) objavljuje svoj članak „The Peace of Westphalia, 1648-1948“. U svojem članku on se na mir postignut u Vestfaliji referira kao „veličanstven portal koji vodi iz starog u novi svijet“ (Gross, 1948, 28) te u njemu razrađuje sve koncepte i ideje koji se u današnjoj znanosti uzimaju „zdravo za gotovo“: dihotomija rata između „univerzalista“ i individualnih država u usponu, suverena jednakost kao glavna tema mira, mir kao „predložak“ za poredak u Europi, marginaliziranje Pape itd.

Kroz desetljeća, Grossov je rad bio utjecajan i citiran mnogo puta, a njegov autoritet po svemu sudeći nije bio dovođen u pitanje, što je rezultiralo prihvaćanjem njegovih riječi kao (povijesnih) činjenica. Međutim, iako je i sam priznao kako sadržaj mirovnih sporazuma teško udovoljava težini pozicije koju ovaj događaj ima u razvoju međunarodnih odnosa (Gross, 1948) i dalje poziva na ukaz širega konteksta te na stvarne (političke) implikacije vestfalskih sporazuma. Poveći je broj istraživača koji se priklanjaju Grossovoj tvrdnji, pa tako primjerice Stephen Krasner piše kako je „konvencionalan pogled da Vestfalski mir 1648. god. označuje prekretnicu u povijesti pogrešan“ te da „mir nije bio jasan raskid s prošlošću“ (Krasner, 1993). Ipak, on Vestfalski mir vidi kao događaj koji je „označio tranziciju od kršćanskog svjetonazora prema razumijevanju države i ravnoteže moći kao osnovnih kognitivnih konceptualizacija koje su informirale stvarna ponašanja europskih vladara“ (Krasner, 1999). Međutim, dokazi za ove tvrdnje pronalaze se i prije, kao što npr. upućuju povijesni primjeri Macchiavelijeve i Richelieuove misli i prakse.

5. ZAKLJUČAK

Istraživanje tema poput „Vestfalskog mita“, vestfalskog modela međunarodnog poretka i suverenosti iziskuje suočavanje s brojnim problemima. U prvom redu, tu su taksonomske nejasnosti koje se ogledaju u temeljnim kategorijama međunarodnih odnosa kao što su poredak, struktura i sustav te paradigmatika sukobljenost zbog divergentnosti teorijskih pristupa. Navedene su temeljne kategorije često definirane na različite načine, ili u boljim slučajevima, definirane na sličan način, no s bitnim razlikama. Još važnije, između navedenih temeljnih kategorija često su granice međusobno propusne ili nisu uopće ograničene. Različitosti u definiranju kategorija prema svojoj prirodi drukčije se uklapaju u šire perspektive koje nominalno promatraju iste pojave. Ovdje se dolazi i do vjerojatno najizazovnijih problema koji često dovode disciplinu međunarodnih odnosa na početak, a to je pronalazak i odabir pojava koje se valjaju promatrati. K tome, njihovo različito vrednovanje vodi razmatranje problema ove discipline u još dublju introspekciju. Pothvat preispitivanja vestfalske baštine zbog njezine kompleksnosti uvjetovane specifičnim povijesnim, pravnim i međunarodno-pravnim, političkim i geopolitičkim događajima i okolnostima, služi kao ogledni primjer u kojemu se navedeni problemi discipline manifestiraju.

Kao što je kroz rad raspravljeno, suprotno uvriježenim mišljenjima i „istini“ o njegovim događajima i njegovoj važnosti, Mir u Vestfaliji u stvarnosti je bio u brojnim pogledima na njih i povezane okolnosti krivo protumačen i proturječan. Najbitniji element kasnije vestfalskog „sustava“ ili „modela“, suverenost, kao koncept nigdje nije bio izložen u sadržaju sporazuma pa tako nije ni mogao biti potvrđen, dok je princip iz kojega se formiralo shvaćanje o postojanju suverenosti krivo protumačen. Istom logikom, Vestfalski mir nije teritorijalnu državu učinio kamenom temeljcem modernih državnih sustava, jer takav koncept nije ni postojao – prijelomna točka razvoja k modernom poimanju koncepta države događala se u vrijeme Vestfalskog mira, ali on sâm nije bio ključan. Također, nije bio ni epohalan, utoliko što je označio jasan odmak od starih „načina“ provođenja međunarodnih odnosa zbog svoje usmjerenosti prema *status quo* i vraćanja nekih od bitnih postavki na prijašnje stanje. „Države“ nisu dobile pravo na suverenu vlast nad svojim teritorijem u modernom smislu, niti su dobile pravo na punu autonomiju u odlučivanju i djelovanju. Slijedom toga, Vestfalski mir nije učvrstio princip teritorijalne suverenosti u međunarodnom sustavu jer odraz stvarne

političke moći nije odgovarao samoj propoziciji principa. Na kraju krajeva, sudionici Mira nisu eksplicitno priznali ni unutarnje strukture i vjersku orijentaciju jedni drugima.

Korijeni problema zbog kojega su se događaji iz Vestfalije krivo protumačili pronalaze se u četiri ključna faktora. Prvi je nemogućnost dominantnih teorija, ponajprije (neo)realizma, za objašnjavanje društvenih procesa koji su doveli do stvaranja modernog sustava država te time nepotpune slike o stvaranju modernoga međunarodnog poretka. Drugi faktor je problem tradicionalne historiografske građe o apsolutizmu i krivom ili nepotpunom tumačenju teorija o modernoj državi koje vuku korijene od Maxa Webera, gdje su brojni autori promatrali jedino vanjski aspekt suvereniteta te su do svojih zaključaka o Vestfaliji dolazili putem navedenih temelja. Treći faktor je primjena suvremene definicije suverenosti na prošle događaje s različitim povijesno-političkim okolnostima, kao i nerazlikovanje između ograničene i apsolutne suverenosti, što je uvelo dodatnu nejasnost u raspravu o vestfalskim događajima. Iako je za prva tri faktora možda primjereno reći kako su nehotično nastali, to se ne može reći za četvrti faktor – izgradnja narativa o važnosti suverenosti dinastijskih vladara kao političko-propagandnog alata. Ovaj je narativ nastao kao potreba antirevolucionarno nastrojene struje političara i elita da se obrane od liberalnih tekovina i sačuvaju dotadašnji unutarnji ustroj, međunarodni poredak te svoj status. Naposljetku, konvergiranjem sličnih narativa o događajima i njihovim efektima, čije su se premise temeljile na istim zaključcima, usmjerenima prema principu suverenosti, stvoren je mit – uvriježeni narativ koji je kroz kušnju vremena ostao gotovo neupitnim sve do kraja dvadesetog i početka dvadeset prvog stoljeća.

Na povijesnim primjerima, ali i primjerima iz sadašnjice također je vidljiva neodrživost teorijskih pretpostavki vestfalskog sustava u političkoj praksi. Brojni događaji ukazali su na kršenje principa teritorijalnosti i autonomije, od nižih do radikalnih razina, dotle da neki autori poput Krasnera ove prodore u svojevrzne fundamente državnosti praktično smatraju trajnim karakteristikama međunarodnog sustava. Oni se događaju na razne načine, no njihova temeljna funkcionalnost je nametanje ili prisila koja državu dovodi do željenog ishoda, a koji često dolazi u vidu podređivanja drugih u poretku. Kompromitiranje vestfalskog sustava od moćnijih država pretežito se događa iz realpolitičkih motiva i poriva te potreba koje država smatra svojim (nacionalnim) interesima. Principi koji žive pod kapom vestfalskog sustava poput autonomije, suverenosti, neovisnosti, nacionalnih interesa i dr. zapravo su objekti mentalne mape realista koji služe „navigiranju“ životnog ciklusa političke zajednice kroz

kompleksno međunarodno okruženje. Oni služe kao prijeko potrebne kognitivne skripte koje uzimaju u obzir pitanje kako se imaju ponašati osnovne „jedinice“ u poretku te su ustvari izravno povezani sa samom prirodom i karakteristikama međunarodnog sustava.

Kao politički alati, odlično služe u obrani pravnog i moralnog legitimiteta politika (koje su nekada doduše nužne i pragmatične) donesenih bez uzimanja u obzir drugih sudionika poretka i/ili zbog namjernog narušavanja nečije pozicije u poretku. Postoji mogućnost da postojanje ovih principa kao političkih alata, kao i njihova dosljedna obrana kroz već tri i više stoljeća, upućuje upravo na fundamentalnu ranjivost država u poretku zbog njihova prvotnog poriva da ih stvore, a kasnije i brane, što zauzvrat potvrđuje realističke postulate, u prvom redu o psihologiji država u anarhičnom poretku. Utoliko nastanak i epohalnost „Vestfalskog mita“ u kontekstu razvoja koncepta međunarodnog poretka kao temeljnog priručnika kako međunarodni odnosi funkcioniraju i imaju funkcionirati valja promatrati ne iz kuta narativa koji je nastao slučajno ili greškom, već ga valja promatrati kao stvarnu potrebu najbitnijih aktera međunarodnih odnosa – država. Ta je potreba način da države za sebe ograde prostor za manevriranje u vlastitim poslovima (kako unutarnjim, tako i vanjskim) te da na formalno ravnopravan način jedni drugima omoguće isto pravo. Ovim putem, posredstvom „Vestfalskog mita“ nastaje jedna od fundamentalnih institucija međunarodnih odnosa koja jamči kakvu-takvu postojanost državama u neizvjesnom sustavu u kojemu su nerijetka pojava egzistencijalne prijetnje.

U drugu ruku, s obzirom na to da složenost suvremenih globalnih problema nalaže sve veću potrebu za međunarodnom suradnjom, državni suverenitet, osobito njegovo poimanje u tradicionalističkom, apsolutnom poimanju, može predstavljati prepreku napretku prema stvaranju povezanijeg i na izazove spremnijeg čovječanstva. Državni je suverenitet u neku ruku čuvar prava na postojanje i samostalnost, kao i svojstvenosti države i nacije (koje nerijetko mogu biti i iracionalne i imaginarne prirode) te je kao takav u sadašnjoj točki svojega razvoja gotovo nezamjenjiv princip. Međutim, njegova fundamentalna krutost utječe na manjak mogućnosti za prilagodbu državnih strategija usmjerenih na funkcije međuovisnosti i dijeljenja. Također, državni suverenitet, kao i drugi principi koji se često s njim pojavljuju često su služili, služe i zasigurno će, nažalost, u budućnosti služiti beskrupuloznim režimima i elitama sklonima ugnjetavanju, upravo zbog svojevrzne aure svetosti i neupitnosti onoga što se smatra gotovo neotuđivim prirodnim pravom. Zbog ovih razloga, koji se poglavito kriju u apsolutnim i apstraktnim poimanjima suvereniteta, njegova uloga kako u teorijama međunarodnih odnosa, tako i u praksi te u međunarodnom pravu

ostaje otvoreno pitanje te dilema kojoj se ne nalazi jednostavno rješenje.

Mnogobrojni primjeri upućuju na težinu ovoga pitanja i dileme te gorljivosti obrane (apsolutnog poimanja) principa suverenosti – primjerice, postoje li opravdani razlozi za međunarodnu zajednicu da se povremeno umiješa u unutarnje poslove propalih ili tzv. odmetničkih država? Može li se u ekstremnim situacijama okarakteriziranim teškim humanitarnim okolnostima intervencija u tuđe poslove okarakterizirati kao pravo, ili čak obveza? U ovakvim izazovnim događajima odgovor na pitanje suverenosti te prava i povlastica koje dolaze s njom postaje teško pomirljiv s često uvjerljivim moralnim razlozima koji nalažu kršenje principa vestfalskog sustava. Upravo zbog svojega moralnog konteksta, u takvim događajima se najzornije manifestiraju predvodničke silnice međunarodnih odnosa. Suverenost, kao najvažniji dio vestfalskog sustava, čini se ostaje kamenom temeljcem suvremenoga međunarodnog poretka, kao i sustava u cjelini. Ako su kritike upućene prema ovome principu koje tvrde da se on razgrađuje ispravne, valja se pitati – što će se dogoditi s cijelim sustavom vjerovanja i funkcioniranja koje on podržava te koje će moguće posljedice uslijediti?

POPIS LITERATURE

1. Axelrod, R. & Keohane, R. O., 1985. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics*, 38(1), pp. 226-254.
2. Bodin, J., 1992. *On Sovereignty Four chapters from The Six Books of the Commonwealth*. Julian H. Franklin ur. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Bonn, Z. f. H. F. d. R. F.-W.-U., n.d. *Acta Pacis Westphalicae*. [Mrežno] Dostupno na: <http://www.pax-westphalica.de./ipmipo/index.html> [pristupljeno 15. rujna 2021].
4. Buzan, B. & Little, R., 2000. *International Systems in World History*. Oxford: Oxford University Press.
5. C. E. Merriam, J., 2001. *History of the Theory of Sovereignty since Rousseau*. Kitchener: Batoche Books.
6. Friedmann, W., 1946. *The Changing Structure of International Law*. Princeton: University Presses of California, Columbia and Princeton.
7. Gilpin, R., 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Gross, L., 1948. The Peace of Westphalia, 1648-1948. *The American Journal of International Law*, 42(1), pp. 20-41.
9. Held, D., 1995. *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford: Stanford University Press.
10. Hobbes, T., 1651. *Leviathan*. 1968 ur. Baltimore: Penguin Books.
11. Howard, M., 2000. *The Invention of Peace: Reflections on War and International Order*. London: Profile Books.
12. Jelavich, C. & Jelavich, B., 1977. *The establishment of the Balkan national states, 1804-1920*. Seattle: University of Washington Press.
13. Keene, E., 2004. *Beyond the Anarchical Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Kissinger, H., 2015. *Svjetski poredak*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Krasner, S. D., 1995. Compromising Westphalia. *International Security*, 20(3), pp. 115-151.
16. Krasner, S. D., 1999. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
17. Krasner, S. D., 2001. Rethinking the sovereign state model. *Review of International Studies*, 27(05), pp. 17-42.
18. Locke, J., 1823. *Two Treaties of Government*. London: McMaster University Archive of the History of Economic Thought.
19. Mearsheimer, J. J., 2019. Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*, 43(4), pp. 7-50.
20. Morgenthau, H., 1985. *Politics among nations: The struggle for peace and power*. New York: Knopf.
21. Moser, J. J., 1745. *Grund-Riss der heutigen Staats-Verfassung des Teutschen Reichs*. 5th rev. ed. ur. Tubingen: Cotta.
22. Ninčić, Đ., 1970. *The Problem of Sovereignty in the Charter and in the practice of the*

- United Nations*. Hague: The Hague, M. Nijhoff.
23. Osiander, A., 1994. *The States System of Europe, 1640-1990: Peace-making and the Conditions of International Security*. Oxford: Clarendon Press.
 24. Osiander, A., 2001. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*, 55(2), pp. 251-287.
 25. Perrez, F. X., 2000. *Cooperative sovereignty : From independence to interdependence in the structure of international environmental law*. Hague;London: Kluwer Law International.
 26. Teschke, B. G., 1999. *The Making of the Westphalian State-System: Social Property*. London: ProQuest LLC.
 27. Teschke, B. G., 1999. *The making of the Westphalian state-system: Social property relations, geopolitics and the myth of 1648*. London: London School of Economics and Political Science.
 28. Vattel, E. d., 1844. *The Law of Nations; or Principles of the Law of Nature, applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns*. Philadelphia: T. & J. W. Johnson, Law Booksellers.
 29. Waltz, K. N., 1979. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company.
 30. Ward, A. W., 1907. The Peace of Westphalia. U: *The Cambridge Modern History. Volume 4. The Thirty Years' War*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 400-.
 31. Watson, A., 1992. *The Evolution of International Society A Comparative Historical Analysis*. London: Routledge.